

~~K-6516~~

196516

П 74443

9

МОЛОДНЯК

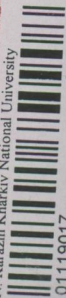
1931

вересень

МОЛОДНЯК

50к.

V.N. Karazin Kharkiv National University

0119017

8

З М І С Т

	Стор.
Лизавета Ткаченко—Андрій Мартінцев	3
В. Бобинський—Касарняна легенда (поезія)	27
В. Бобинський—Ходить привид (поезія)	31
Сара Смулянська—Дівчина з виселка	33
Петро Лихолай—Відповідь (поезія)	45
Л. Рувинський—Штурмова ніч (поезія)	47
А. Копштейн—Боротьба за „Піонерку“ (поезія)	48
В. Рябежко—Зустріч	50
М. Шеремет—Ударним стрільцям (поезія)	54
Федір Ідох—Героям домни № 6 (поезія)	55
М. Сюдукле—Сигнал (поезія)	56
О. Корнійчук—Творча метода української радянської кінематографії	57
А. Клочти—У наступ	70
А. Грунт—Резерви підійшли	84

До підсумків першого року. **П. Колісник** — Київ-„Молодняк“ на новому етапі. **Ю. Дикштейн** — Херсон - „Молодняк“ у боротьбі за напостівство. **Ол. Сирота** — Шляхами зміцнення і творчого піднесення. **І. Бейлінов** — Дніпропетровський „Молодняк“ рапортує. **О. Обідний** — На передових позиціях. **Ю. Костюк** — До підсумків річної роботи. **Н. Видошченко** — Літгрупа „Молодняк“ полтавців-залізничників. Рапорт польської секції „Молодняка“. **Тодось Берунь** — За якість у темпах 106—128

К 6516

М О Л О Д Н Я К

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
О Р Г А Н Ц К Л К С М У

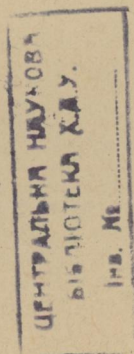
ЗА РЕДАКЦІЄЮ

О. ВОРОБІНА, О. КАРПЕКА, О. КОРНІЙ-
ЧУКА, ДАВ. КОПИЦІ, К. ТУРГАНА,
М. ЦИМБАЛА

Вересень

1931

Харків

9

57

55 68

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в «Літо-
пису Українського Друку»,
«Картковому репертуарі» та
інших покажчиках Україн-
ської Книжкової Палати.

АНДРІ

Комсомолі Миколаївського
червонопрапорного заводу
ім. Андре Марті, що народила
мене і виховала, присвячую.

Автор

Лизавета Ткаченко

АНДРІЙ МАРТИНЦЕВ

(Повість)

К Н И Г А I

Охочих будувати й керувати будівництвом, у нас хоч одбавляй як у галузі сільського господарства, так і в галузі промисловости. А людей, що вміють будувати й керувати, у нас надто мало. І навпаки, невігластва в нас у цій галузі—сила-силенна. Навіть більше, у нас є люди, які ладні оспівувати нашу некультурність. Якщо ти неписьменний, або пишеш неправильно і пишаєшся своєю відсталістю, ти—робітник „од верстату“, тобі повага й шана. Якщо ти виліз із некультурности, став письменний, опанував науку,—ти чужий, „відірвався“ від мас, перестав бути за робітника. Я гадаю, що ми не зрушимо з місця і на крок, доки не витравимо цього варварства і дикунства. Робітнича кляса не може стати за справжнього господаря країни, якщо вона не зуміє створити своєї власної інтелігенції, якщо вона не опанує науки і не зуміє керувати господарством на основі науки.

(Й. Сталін. Промова на VIII з'їзді ВЛКСМ).

В трьох числах нашого журналу, а саме в №№ 9, 10, 11, ми маємо видрукувати цікаву й актуальну повість молодого автора Лизавети Ткаченко—„Андрій Мартінцев“, що початок її—першу частину першої книги,—починаємо тут.

Зважаючи на важливість і актуальність тих питань і проблем, що їх трактує автор, редакція запрошує всіх своїх читачів уважно стежити за журналом і проробити повість, негайно надіславши нам свою оцінку й міркування.

Не вдаючись тут до оцінки поставлених і трактованих від автора питань, редакція вважає, що повість „Андрій Мартінцев“ повинна зіграти корисну роль в розгортаній тепер від ВУСПП'у й „Молодняка“ творчій дискусії.

Ось чому зразу після видрукування першої книги редакція дасть слово критиці.

ЧАСТИНА ПЕРША

I

Через невміле керівництво голови, загальні збори клубу металістів затяглись до пізньої ночі. Більша частина присутніх давно вже перестала слухати все, що відбувалось на сцені, і тут же, в залі, кожен почав робити своє діло. Дехто ходив до буфету, повертаючись відтіля з яблуками й леденцями. Деякі просто розмовляли між собою. Решта стягнулась до сцени і лише вона була активним ядром зборів. В людей, що сиділи біля сцени, обличчя були червоні, заклопотані. Хтось вдесьте просив слова. В залі повис густий дим від цигарок і електричні лампи крізь дим нагадували мажесенькі круги місяців, захованих за хмари. Присутні на зборах дійшли такого стану, коли передня частина голови, чоло над надбрів'ям і очі здавались налитими неприємно-важкою рідиною. Під впливом слів така рідина ледь-ледь хилитається, але не набирає ніякої ясної обрисовки.

Я сиділа приблизно в десятому ряді, й переставши слухати тих, що виступали все з одними й тими ж словами людей, розглядала своїх сусідів. Попереду сидів старий металіст, років шестидесяти і його поведінка мене надзвичайно зацікавила. Вона була не зовсім звичною. Не знаю чому, але він надзвичайно нагадував мені футбольного болітника. Коли голова дуже марудно затримувався, він, сусіда, нервово рухався, протягував вперед руку, не то просячи слова, не то поправляючи рукава піджака. Коли голова робив аж геть невдалі зауваження, він навіть підводився з місця й щось вигукував хрипким голосом. Але так як в гаморі, що панував в залі, його ніхто з тих, що сиділи на сцені, не чув, то сусіда мій повертався з такими ж вигуками до своїх сусід. Ці ж сусіди або були так заклопотані тим, про що говорили на сцені, або так були заняті власними думками, що деякі з них навіть не обертались до нього, а інші, обернувшись, невиразно, уривчасто кивали головами. Але, було видно, кивали вони більше через ввічливість, бо вираз очей у них був заклопотаний й стомлений.

— Запитай, чи є в кого відводи, питання, зауваження, додатки?—гукнув старий до голови, але ніхто не почув й не зрозумів старого.

Перше вражіння футбольного болітника, яке він зробив на мене, змінилось тепер на вражіння «робітника не біля справ». Коли, з різних причин, людина, яка звикне керувати, залишає керівництво, їй довго здається, що все тепер робиться не так, або значно гірше, ніж було за його часів, ніж міг робити він сам.

Останній вигук старого, ще дужче посилив це вражіння.

II

Підчас п'ятихвилинної перерви я підсіла до старого на ту парту, де він сидів. Коли б він ще щонебудь хотів сказати, то тепер він неминуче мусив був звернутись до мене.

Спочатку він поглянув на мене досить підозріло. Довгий час потім він сидів без ніякого руху, і я вивчала його обличчя. Воно все було вкрите глибокими зморшками, шкіра брунатна, засмаглена, ніс великий, на кінці товстий, червонуватий. Під очима висіли мішки, очі майже видвіли і вряда-годи то тьмяно блискали незадоволенням, то добродушно сміялись. Можливо так мені здалося, але в повітрі біля нього висів невлесимий пах вина.

Хвилин через десять, голова зробив чергову головоломну дурницю. Старий голосно й хрипко розсміявся, гукнув—«тю!»—замотав головою й повернувся до мене обличчя, дивлячись очима, в яких від сміху стояли сльози. Я дивилась на його вуста, які стрибали від реготу, на його зморшки й мішки під очима, і мимохіть теж усміхнулась. Тоді старий зареготав ще дужче, підморгнув мені і опустив свою голову в реготі додолу. Плечі його від сміху дрижали, і то був такий заразливий, веселий регіт, що разом з ним розреготалися всі його сусіди. Ще за півхвилини, він підвів лице, яке було все ж ще червоне від сміху, й, смикнувши мене за рукав, сказав:

— Підемо звідділя!

Мене нічуть не здивувало, що не вважаючи на наше офіційне незнайомство, він так просто покликав мене з собою. Дуже часто буває, коли зовсім незнайома досі людина після однієї лише усмішки здається давно знайомою, простою й зрозумілою. Його напружене зворушення мимохіть заражало. Коли він, підвівшись, сутулячись в широких плечах, закурюючи, пішов в фойє, я швидко стала і пішла слідом за ним.

— Бачила, як він вишкварює?—як і раніш сутулячись й підморгуючи промовив він до мене. Під словом «він», старий розумів голову зібрання.

— Що ж, людина ще не звикла,—промовила я,—років через два його й не пізнаєш. Висуванець на голову!..

— Висуванець? Іш ти, висувалець!.. Висуванець...—Старий тричі повторив це слово. Погляд його раптом став тьмяним, увесь він знітився і від недавнього його зворушення нічого не лишилося.

— Нехай вдома вчиться, в цеху, в себе, а не тут, на людях. Тепер не двадцятий рік. Хоч би він і висувалець... Ти що, будеш тут сидіти? А то підемо, поговорим зі старою людиною?..

Сидіти довше на зборах не було жадної охоти. Старий мене цікавив де далі дужче. Поглянувши на мене ще раз, він пішов до виходу. Зодягнувши на голову кепі, я послідувала за ним.

Був один з тих вечорів, коли над містом здіймається тонка пиліуга і від неї лишається в мізковій відчуття якогось тягару. За п'ять кварталів від клубу, над річкою—бульвар, і я хотіла запропонувати старому піти туди посидіти. Але ніби, заздалегідь, вгадавши мій намір, він попрямував туди.

Старий йшов зовсім мовчки й пихтів цигаркою. Я не знала про що з ним можна розмовляти, й почувала себе через це якось незручно. Так ми пройшли четвертий квартал. Він курив, я мовчала. Потім за поворотом, показалися вогні бульвару. Здалеку було видно темну смугу річки і в кожній своїй хвилі вона несла місяця. На другому березі, біля мосту, на воду лягли довгі світляні стовпи лихтарів. Їхні вогні були схожі на зірки. Із червоного казанового лихтаря військового пароплаву вилітав рубіновий стовп світла й розпливався по річці, як кров.

— Яка краса!—промовила я, щоб взагалі щонебудь сказати, і все ж таки висловити своє мимовільне захоплення.

Старий нічого не відповів і, показуючи рукою на темну стіну бульвару, повернув туди. Я пішла разом з ним.

Німе було повітря, і ледве ворушилась ніч.

III

— Звичайно, може тобі, дівко, мало діла до всього того, про що я тобі розповім. Можливо, зустрів би я тебе вдень і уваги не звернув би на тебе, як і ти на мене. А тепер—темно, людей на землі багато, але нам ніхто не примітний і нас, виходить, ніби тільки двоє... Ти гадаєш, не бачив я, як ти на мене очима стріляла? Бачив, брат, бачив. Цікавишся значить... А коли так, то слухай же про що я тобі розповім. Та хоч ти й не слухай мене, але така хвилина тепер настала, що коли б дерево одне лише було біля мене, я б і деревині почав розповідати. Так...

Мені стало трошки неприємно, що старий бачив, як я його розглядала. Я зібралась сказати йому про це кілька слів, які, певна річ, були б дуже не доречі. Але старий сам визволив мене із такого стану, продовжуючи розповідати, майже не дивлячись на мене. Над нашими головами раптом спалахнув лихтар, листя на деревах заіскрилися казковим смарагдовим світлом, але він на те все не вважав. Ми вже 10 хвилин як сиділи біля самої кручі на, фарбованій в зелене, парті.

— От ти за для жарту, можливо, сказала про голову, що він висувалець,—мовив старий.—А я, бач, теж висуванцем був. Та й яким ще! З робітників—до міськради. З глухарів,—самою що не є радянською владою, головою! Да, дівко, був. Я три роки, дівко, на фронті віддіжував. В Криму був. Через Сиваш крокував. Поранений був 4 рази. Одне кантування є. Комісаром навіть був!

Вернувся я до заводу, дівко, аж 21 року. А знаєш ти, який тоді завод наш був? Тільки й того, що гудів, та варстати крутились та дим ішов, а роботи—аж ніякісінької. Замість пароплавів—зажигалки та граблі робили. Так, аби про людське око, що працює робітнича кляса. Так влада наша, робітничо-селянська, якось нас в чижолій момент підтримувала.

Попрацював я так, після демобілізації, можливо, років з п'яток, а там—глядь—підвернулися якраз з переобранням до міської ради. Розумних лю-

дей на землі чимало, але не від всякого розуму користь є для робітничої класи. Которий має в голові такий напрямок, що від нього лише одна шкода, а котрий хоче щонебудь довести, та не знає, що робітничій класі, передусім, потрібне. Як там судили не знаю, але лише перед загальними зборами виставили мою кандидатуру.

— Ти,—кажуть,—на фронті бував,—ти,—кажуть,—тридцять років з молотом простояв, тобі,—кажуть,—бути кандидатом від нашого заводу на голову.

Звичайно, розуму в мені, щоб сказати, дуже великого,—не було, але вирішили хлопці наші, що робітнича кров повинна міцно за робітників стояти.

Настали так самі загальні делегатські збори. Посходилися всі. Хто ближче до сцени сів, щоб чути було ліпше (котельники—глухарі, переважно), хто ближче примостився до виходу. З партколективу секретар зробив інформацію і запропонував три кандидатури. Правду сказати, неприємно мені стало. Зі мною раніш говорили як з одним кандидатом на голову, а тепер, виходило, їх буде аж цілих три. Ображало це мене якось. Раз знайшли, що я гідний, навіщо тоді крутити на три боки? Вибрати одного можна, а для інших уже образа. Чортякою, певно, я дивився на всіх, бо підходить до мене наш секретар і каже, що на зборах чекають бузи, і голоси, мовляв, розбити треба. Тепер я все це розумію, а тоді виходило мені це все дуже не до душі.

Виставили, значить, кандидатури, подобавляли ще, починають голосувати. Висловлюються про кожную кандидатуру, «за», «проти», питають—згоден чи не згоден.

Звичайно, кожен чоловік повинен мати чемність. Та мені, дівко, здається, що найбільше галасують про чемність ті, про яких інші день і ніч говорять. А то кричать про чемність ті, які нічого до ладу зробити не здатні. А то кожен чоловік хоч і не говорить, а бажає, щоб його люди поважали і коли вміє—працює наввипередки, а коли не вміє—галасує, щоб всі чемними були і на нього, нездатного, рівнялись.

Ось так, брат ти мой, було й на цих зборах. Всі, як один повідмовлялись. Але голова і повів тут справу, та так ловко, що зі всіх кандидатур лише три перші лишилися.—«Хто,—каже,—за те, що причина товаришів поважна?» І додає сам:—«Справді, товариші, не маємо ми право людини примушувати, коли вона сама того не хоче».—Ну, й ніхто не голосує. А коли дійшло діло до нас трьох, він тоді інакше лінію повів.—«Треба ж,—каже,—комунебудь працювати?» І всі так поміж собою говорили, що справді, мовляв, треба ж комусь працювати і голосували за те, що відмови, значить, не приймають.

Отак дійшла черга, звичайно, й до мене.

— Згодні, товаришу Серцов?—питає мене голрва.

— Ні!—кричу я собі, а голос, чую, в мене чудний, кров до лиця припливала і серце лише—тук-тук, тук-тук.

Ну, думаю, якого злидня ще допитуватись, коли сам учора зі мною говорив? Тепер же не виберуть, сучі діти! А знаєш ти, що значило в той час для робочого чоловіка піти головувати? Вік свій в злиднях я пропадав,

нічого, крім своєї, котельної не бачив, а тут раптом будять тебе як від сну, і ставлять одного високо над усіма.

— Працую, мовляв, захищай пролетарську клясу!

Та, що там говорити!.. Як я розумів тоді собі ту роботу? Будь ти там собі на верху і коли хто зробить щось проти робітничої кляси—придуши його, падлюку! Звичайно, скажу тепер,—не те, справді, на ділі вийшло. Не захищати від когось,—керувати треба, самому шукати кругом—де він, ворог, сидить, на нього наступати. Але тоді розумів я це так, тепер тобі кажу.

Отже, сижу я, серце в мене тьохкає, слухаю лише, що, мовляв, скаже голова?

— Товариші,—говорить він якраз в ту хвилину,—хто може не знати товариша Серцова? На фронтах бував, поранений, кантузія є, тридцять років серед заліза—криці. Влада наша вимагає до себе робітників, щоб замість чиновників сіли керувати. І сама найпридатніша, найкраща кандидатура від нашого заводу—тов. Серцов. Дозвольте оплески вважати за те, що кандидатури не знімається?

Слухаю я його, і думаю. А й справді! І на фронті я був. І поранений. І кантуження маю. І тридцять років працюю серед заліза й криці. Правильно, думаю, підмітив цей голова!

Голосують.

— Хто,—питає,—за? Прошу тих підвести руку!

Я собі так, потихеньку, оглянувся. Дивлюсь—руки всі підняли, як один.

— А хто,—питає,—проти?

А ну, думаю, чи будуть проти? Дивлюсь,—а в кутку хтось протягнув руку. Обличчя не видно, лише шапка й рука.

— Ви проти?—питає його голова. Вся зала так і повернулась туди. А відтіля кричать:—він переплутав! Тут засміялися всі і почали ляскотити в долоні. Підхопили мене і давай кидати.

— Дякую,—кажу,—товариші, дякую за пошану. Вже як зможу, так буду працювати.

— Глянь, забюрократишся,—назад потягнем. (До мене це кричать).

— Як можна,—кажу,—товариші, забюрократитися? Я змалку робітник. Не в нашій це крові!

Знову стали ляскотити долонями, та й швидко збори й зачинили.

Йду я додому, а навколо мене—ціла юрба. І от, відкіля це? Так мені і стало раптом в голові, що і не можна було іншого вибирати, що я ї є найліпший.

IV

Ти, дівко, думала колинебудь, що таке ти є одна проти цілого заводу? От, скажімо, на перший раз ти прийшла до заводу на роботу,—чи не здавалось тобі, що ти проти нього малесенька блоха, якій за життя своє не охопити всього заводу? Що як він крутиться, як працюють контори, так і повинен крутитися, тому все це дуже складне, над розум людський і нічого не треба робити, що б заважало йому крутитися, а тільки щоб встигати бігти за ним та допомогти йому йти, що само йде? А потім, що дам пра-

цюєш на заводі, що більше приглядуєшся до всього, тоді так здається, що кожного дня ти ніби підіймаєшся по східцях догори і кожна така ступінь тобі все вище і вище, і ліпше показує, як все влаштовано. То, скажімо, тебе одна машина заглушала і осліплювала, а тепер ти все бачиш, уясняєш, і відь цього в твоєму розумінні як ніби видно грубі лінії—саму основу, значить, всієї справи,—а від неї йдуть лінії тонші, все одне з одним зв'язано і ось так, як на долоні, вся ця морока. І бачиш ти, скажімо, що вже не все влаштовано так, як треба, що ось скажімо, та і та лінія—не такі, як треба, а треба їх переробити. І в тебе, в голові з'являється один плян на все, і ти розумієш, що все, що є не за твоїм пляном, треба поперероблювати. І як надумаєш що—тоді ідеш з пропозицією до виробничої комісії. І ти вже іншої думки про себе, хоч раніш і вважав себе за блоху.

Чи думала ти коли небудь про це? А коли не думала, то подумаєш, літа твої молодії.

І от, така сама історія трапилась зі мною в міській раді.

Її щойно зорганізували. Фактично керував усім окрвиконком. І уваги до нас і до мене, від партійного комітету і окрвиконкому було мало. Секретар паркому здебільша бував на селі та по заводах, і з дня на день відкладався нашу розмову з ним про мою нову роботу. І сидів я один, думаючи про те, що треба мені тепер робити?

Насамперед, незрозуміло, здалось мені, як це складається папірці. «От,—думаєш,—напиши, щонебудь, не по правилу,—за дурня тебе всі вважатимуть». Потім було незрозуміло, як вся ця наша контора працює, хто ким крутить, що кожен повинен робити? Принесе мені папірець керівник справ,—підпишу, не принесе—значить і підписувати нічого. І говорить він мені якось:

— Ех, Степане Дмитровичу, навіщо вам розпитувати, що й як робить-ся і чому? Це наше діло, маленьке. А ви тут сидите взагалі і в цілому.

І я так почав думати і здалось мені, що все діло в нас іде само собою, а ти лише поспівай підштовхнути його то там, то тут, щоб воно не переставало крутитися. А до чого крутитися, чи до гарного, чи до не гарного,—над цим мало якось і думалось. Установа наша, думаю, щонайдужче—радянська, значить і все робиться по радянському.

Сижучу так іншого дня, все поробив, що мені дали, і думаю про себе Он яке воно це все керування? Он воно як треба захищати робітничу клясу? І от, дівко, примитив я ще друге. Коли ти працюєш в цеху і на зборах складає звіта щонебудь з міста,—як на долоні бачиш, що й те не так і те не так. Чому, думаєш собі, там сидять та дивляться? Залізною мітлюкою треба порозганяти всіх цих паразитів!

Отже, сів і я сам на самій горі, в міській раді. «Ага,—пригадую,—ось кого треба було б віддубасити!» Доки там будуть засідання й доклад, піду сам поговорити. Прийдеш до якогонебудь з наших завідувачів. Всі вони теж з робітників, лише з першого року революції на заводі вже не працювали, пообтирались в місті. Зайдеш до нього в кабінет, а там тихо, урочисто. Обличчя в нього сурйозне, люди кожну хвилину приходять зі справами. І думаєш собі:—адже людина діло робить? Ну як ти на нього з криком підеш, коли працює чоловік і руку тобі з пошаною протягає—драстуйте, мовляв, шановний Степане Дмитровичу... І от в цеху ладен був йому

мордяку розкрити, а тут розм'як якось—адже людина робить, що може? А можливо ще не все й може?.. Посидиш так, поговориш, та ще незручність відчуєш,—сам, мовляв, ледь-ледь що з заводу, а тарагунється іншим указувати. Та й підеш собі ні з чим.

А то не витерпиш іноді, покричиш, посваришся, а він тобі й скаже:

— Ну, що ж, Степане Дмитровичу, можу по вашому зробити, а тільки за наслідки не ручусь. Відповідальність беріть тоді на себе.

І раптом тобі здається, що пропозиція твоя,—дурна і від неї раптом вся машина перестане крутитися, а винен—ти і всі скажуть:

— Ну й дурня ж посадили на голову!

І ось тобі здається, що ти—правий, але (горе моє не біда!)—нема такого знання, щоб свій розум за міцніший вважати. Покричиш собі та й підеш. А прийдеш в цех, на збори, почуваш, що хлопці говорять,—знову прийдеш назад і вже голосніше вимагаєш. Дивись, щонебудь, на краще й переміниться.

Ще одно діло показалось мені дуже чудним, дивним. Коли яканебудь установа складала звіта перед нами—сам доповідач надсилав проект резолюції. Виходило так, що сам завідувач знав, що йому треба робити і коли затверджуєш його резолюцію, хоч не хоч, а твоя думка так і піде по його, он так, як вода на підлозі розпливається вперед в мокрому місці, а сухого не чіпає. Рідко вже щось змieniш чи додаси. А то заартачишся над чим небудь, а тобі кажуть:

— Так про це в резолюції є, лише в іншій формі!

І керсправами наш підтакне.

І знову ти себе дурним почуваш, хоч і сумніви є в резолюції. І я думав—як же це так? Самі вони знають, що треба робити, самі для себе резолюції творять. Чому ж не зроблять так, щоб все діло йшло на повні 100 відсотків?!

Спочатку здавалось мені, що все це робиться як злочин. Справді, деякі робили злочинно. Але таких випадків—один на рік. Особливо здається тобі, що діло, інколи, не чисте, коли критику почувеш в цеху, на зборах. А тепер я зрозумів собі це діло трошки інакше. Правильно, звичайно, багато ворогів у нас є по установах. Але й гарні, свої робочі люди є. Та не всяка голова здатна вміти все, що помагається. В одного діло само йде, він діло гонить вперед, а інший за ділом сам ганяється, та ніяк не наздожене. Що ми, багато з нас? Старі. Виросли в такий час, коли далі горілчаного льоху не ходили. Училися по вивісках. Хто молодший—тому легше, голова ліпше вивертується, вивчається всьому швидше. Більше в нього сил лишилось і для навчання і для роботи. Наміри в тебе, скажімо, щонайліпші, а в голові нема таких знань, щоб ті наміри виконати. І треба, щоб знати загальну лінію, що партія вся вирішила робити, як для загальної лінії твоя установа має працювати. Будеш знати лінію—будеш розуміти—правильно чи неправильно робиш, або тлумачиш, той чи той пункт в резолюцію треба записати. Тоді не будеш думати, що все в тебе правильно крутиться, а ти лише папірці підписуй. Ні,—будеш сам машину гнати та підкерувувати під лінію! Ось як це я тепер розумію. А тоді не розумів я цього, то й не розумів.

Так я керував справою мабуть з півроку. І якраз зимою випало мені скликати пленум міськради, з'ясувати хлопцям, що робилось за півроку. Треба б і раніше пленум скликати, то я про це, як новий, і не знав і ні одна собака мені, із помічників моїх, про це не нагадала. Ти знаєш про що я собі думав? От я, скажімо, герой громадянської війни, герой праці, а тепер мене поставлено керувати. Керувати-то мене поставлено, та що я по малому розвитку своєму встиг зробити? Адже людям діла нема, що в мене можливо від малого папірця голова болить і по два дні минає, щоб поганенький папірець написати—йому діло подавай! І якщо я тут, у кімнаті зайнятий аж до ночі, то крім кімнати можливо є ціле місто! А чи принесло моє керування користь тому місту—мені й самому не второпать. І став я, товаришко, думати, що не виправдав я довіря робітничої маси, що вона не подивиться на те, як мені трудно, а буде думати про те, що треба було зробити, як цілій країні трудно, і що піду я відділя з ганьбою. Та й гріх сказати, став я, товаришко, думати—чи так ставився я до людей, як треба, чи не поніс я голову надто високо?

Звичайно, з того дня як висунули мене, я став трошки не той. Гордим я не став, але голова моя стала зовсім іншою. Раніш, бувало, прийшов додому і, якщо получка ще є і ніякої особливої турботи—пообідав, відпочив і ліг. Іноді почитаєш чого, в карти стукнеш, в сашки. Іншого разу від скуки або з горя вип'єш. А тепер—ідеш додому, голова повна турбот, зустрічаєш чоловіка, говориш з ним, а в голові все своє та своє, все сверлить та сверлить. Тому й говориш коротко, і слова вриваєш, і так ось і не помітиш, як скажеш:

— Ну, піду, брат, немає часу.

А що, думаю, коли це й є бюрократизм?

А пригадую інше. Приходить раз до мене жінка. Ну, звичайно, як жінка, з галасом, з плачем:

— Куди, говорить, лише радянська влада дивиться? Чому, говорить, досі буржуї живуть в хороших кімнатах в центрі міста, а робітник—жив на слободі і лишився там? І син, говорить, у мене три місяці без роботи і немає мені де примоститися, тому що він хлопець тихий не може говорити, вас, хрпаїдолів, за горло брати.

Ну, що бо ти їй, дівко, відповіла? Я й сам думав, що не можна так робити, щоб на десятому році революції робітник жив на околиці, а буржуї в центрі. Я б і сам когонебудь за це відсудомив. Коли б це ще громадянська війна, діло б було просто. Взяв би і повиганяв би всіх буржуїв не лише з квартир, а й з магазинів. А тепер не так, тепер їх розумом з магазинів гнати треба, а не кулаком. А вигнати все таки треба. А тільки знаєш, що я придумав? Раз живуть вони в квартирах в центрі міста, і в нас, звичайно, неп заведено, то може так воно й треба? Може так влада сама хоче? І може моє діло—скаменити бабу, усовістити, сказати, що так і треба поки, що далі вона, радянська влада, з цієї справи щось придумає?

Так я їй і сказав. Тепер бачу я, що я сказав їй не те, що треба було. Баба до мене, як до радянської влади прийшла—і справді, вище понад мене в місті не було. А я й не знав, як і що зробити, а сам разом з бабою ін-

ших лаяв. Адже я сам мусив би допомагати бабі, адже, я від її імени тут влада?

Вона, звичайно, на мою відповідь, як розгорланиться знову.

— І хто вас тут, дурнів, понасажав? І коли ви всі повиздихаєте, коли тут людина сидітиме, а не колода? Знати, говорить, по вас, що ви не робітник, що ви нічого не знаєте, як робітникові допомогти; ви, говорить, бурократ, яких світ не бачив досі, яких світ ще й не родив. Сидите, говорить, чорти нетруджені і наші робітничі грошкики проживаєте. Робочого чоловіка сюди треба на ваше місце!

Я тут не стерпів, та на неї визвірився. Тоді баба ще дужче ошаліла і кричить мені прямо в вічі:

— Так робітники не роблять! Так робітники не говорять! Бурократ! Накричала і пішла.

І цілий день я сидів і думав,—а як роблять робітники? А як говорять робітники?

Я, дівко, вважав все, що я є робітник, значить, все що я роблю—роблю по робітничому. А виходить, що другий робітник, не знаючи, хто я такий, має право мені в вічі казати, що так робітники не поведуться. І чому я так відповів тій бабі? Може тому, що я не знав, що для неї зробити і як зробити? Що в мене мізку, хитрощів на це не вистачило, щоб допомогти в цьому робітникам? І коли так, то може це бюрократизм? Ось те, що я хоч і хочу, а не вмію, не знаю, як треба зробити користь робітничій класі?

Так я думав цілий день. Думав я ще про те, що багато часу в мене пішло чорт зна на що. Як тільки де мітинг, збори, конференція,—зразу мене кличуть привітати. По правді кажучи, мені й самому ця справа до діла прийшлася, язик одшліфував. Спочатку було трудно, не знаєш з чого почати, чим кінчити. Питаєш, бувало, про що казати? А потім—бачу, що мені за простотою моєю багато прощається і ходив собі, висловлював від імени міської ради запевнення, що хлопці, значить, будуть гаразд працювати. Тепер аж незручно це пригадувати, а тоді, браток, ве-е-елике це діло було для мене і багато хвилювання і сил брало.

Сходились, бувало, до мене хлопці, що з ними на фронті чи на заводі був. От, між іншим, скажу тобі, коли приходив хтобудь із таких, зовсім особливе чуття доводилось переживати. Коли їх нема—ти з рядовими співробітниками—простісенько. Воно навіть деяка приємність була, що хоч вони в галстуках, костюмах модних, а ти в своїй пролетарській простоті, але головний тут—ти, і на це уваги навіть не звертаєш. Але, коли приходять знайомий з заводу, то якось хочеться йому показати, що я тут—відповідальний, а оце—технічні робітники, хоч на вид і гожі ї все таке. І тон береш суворіший і накази при гостях віддаєш, які можна було б дати пізніше, щоб він бачив, як тут нашого брата шанують.

Ти, думаєш, завжди про діла ми з нашими хлопцями говорили? Рідко, брат, говорили про діло. Так, щонебудь, хтонебудь розповідав, а решта слухали.

Розглядали вони, як тут робота йде, та розглядали з гори. Хто з них був простий хлопець, відріже щонебудь, а хто з поганими замашками—сказав я щонебудь і усміхнувся—і він сміється, аж заливається, ніби йому

сучому синові дуже смішно. Потер я рукою чоло,—він зразу ж питає:— а важкувато, мовляв, вам Степане Дмитровичу, державні справи вирішувати? От, знаєш, противнось здається така людина? А питав я себе, як то,— чи б я йому міг щось поганого зробити? І відповідав собі: не міг! Все ж таки думаю, хоч я й невеличкий чоловік, а для чогось сюди мене поставлено? А він мене цінує!.. Підлесливий чоловік—противний, а підлещування його приємне!..

Так от і минав час. Коли б вони приходили, да критикували мене як друга свого—всього того б не вийшло, що було потім зі мною. Хоч, між іншим скажу, що критику в очі слухати неприємно, особливо, якщо сам того не помітив, що тобі інший сказав.

Зберуться другий раз відповідальні робітники, погомонять. Лише розмови з ними інші. Поговорили раз ми про справу, дивлюсь—треба папір найти, він в шухляді лежить, шухляду зачинено, а ключа нема. Один і каже:

— Я 20 років раніш слюсарем працював, дай відчиню.

Відклав портфеля і відчинив шухляду гвіздочком. На нього всі дивляться з увагою, а потім і пішли всі розповідати—хто, де, ким і скільки працював, який фах мав. Руки стали оглядати один в одного—у кого мозолі ще не позтиралися.

Ох, дівко, як люблю іноді такій людині пригадати і як він працював в цеху, і що робив, і який паровоз його роботи, і який корабель в бою був його збирання, що це все давно було, і можливо не вернеться, і можливо він, жалкуючи про все це, скоряється своїй новій долі!.. І після таких розмов, так люблю ставало мені пригадати завод і все, що з ним зв'язано, що пам'ятно в ньому. Любий завод мені ставав. Раніш я не носив значка металістів і ордена трудового прапора. А тепер почепив. Хай знають тут, співробітники наші, хто я такий! Пропонували в союз їхній переходити—не пішов.—Робітник я, кажу, висуванець! Яким був, таким і лишусь!

А іноді, грішним ділом, ходили ми зі старими корінними випивати. Не гаразд це робити головні, розумів я це, але компанії своєї лишити не міг і сил, щоб перебороти себе, не мав.

VI

Так, товаришко, минуло перше півріччя. Чекав, коли люди до мене придуть, сам до них не ходив, вивчав поволі всю справу, вчився як працюють в Окрвиконкомі, привітав, розмови вів, про себе думав. Став приглядатися, як живуть відповідальні робітники, ручку косяну купив, як і в них, з золотим пером, потім купив портфеля.

Неприємно мені було іншого разу, як ставились до мене відповідальні робітники із самих щонайвищих. Коли бузи на зібранні багато і собі прошу дати слова виступити. Я чоловік простий і скажу щонебудь, дам пропозицію, вона й проходить одноголосно. Старого всі поважали. Потім ідемо додому.

— Ну, як я, нічого?—питаю в них.

— Він як заправський спец веде збори!—говорять вони між собою і сміються.

У мене таке вражіння лишилось від них, що дивились вони на мене, як на блаженного. Вийде, мовляв, постать з вусами, почудить перед народом

і гаразд. Звичайно, вони теж з робітників, але вже років по десять працювати в місті, курси покінчали, а мені наче б опікунствували і по плечі поляскували—хороший ти, мовляв, старий! Але, от скажу тобі, не було того, щоб поговорити зі мною по душам, порадитись як працювати, а більше так—хорошо роблю—по плечі лагідно поляскують, не гаразд роблю—мовчать, або сміються, зрідка полають. Часу в них не було для мене, чи охоти? Не знаю. Очевидно часу не було, бо активу підкованого—малувато, а роботи без краю. Вчився я більше працювати сам. Придивлявся до інших та став потрохи газети читати.

Так непомітно пройшов час аж до пленуму. Зійшовся до залі народ. Зробив я доповідь. І як почали мене крити, і як пішли—ой, дівчино, ти собі, мабуть, і не уявляєш, що то було! Спочатку записував, що про мене не доброго говорили, щоб виправдовуватися. Потім думав, що по зlobі хлопці говорять. А потім дивлюсь—правду кажуть.

Адже й цифри в мене не такі були, як треба було. Коли дійшло до пленума, я лише тоді і спохватився, що звіт, можна сказати, зовсім не написаний. Покликав нашого керсправами. Він чоловік образований, інтелегентний.

— Що ж,—говорить,—ми, Степане Дмитровичу, за торішніми звітами можемо приблизні цифри скласти.

Написали ми так цифри з ним, я взяв та й бухнув їх на пленумі. Ці прокляті цифри мене на якір і посадили.

— Збудовано за останнє півріччя три нових дома для робітників.

— Не три, а п'ятдесят збудовано, тільки без розуму розплановано!—кричать із залі.

— Тепер,—кажу,—в нас працює три олійних заводи.

— Чи ти з неба звалився?—кричать—їх давно переведено в іншу округу!

— Крім того, з ініціативи міської ради було посаджено сад на Сіннім майдані, для робітників.

— Це завком нашого заводу засадив!—(знову мені кричать із залі).

— Та ти мабуть далі своєї кімнати тепер і не ходиш? Пора б провітритися вам, тов. Серцов, на зеленому катері!

Мене зразу в кров кинуло від таких слів. Чую от—стугонить у скронях, за вії щось смикає, коліна дрижать. В боях був—не дрижали, а тут дрижу, як банний лист.

Сів я з боку від столу, опустив голову, слухаю. А тільки нікого не бачу і нічого не чую. От наче дзвенить усе, і як у лізійоні люди мерехтять—ось вони переді мною і нема їх!.. Ніби струм від них до мене чужий йде, відштовхується від мене і все дрижить переді мною в тумані. Виходить один в дебатах, другий, третій... З нашого, з чужого заводу, ще звідкілясь. Дивуються. Говорять, що не ждали він мене, що буду замість роботи прохолоджуватись.

І всі на один лад.

— Бу—бу—бу—бу!—говорить один і мені по голові його слова б'ють як палиця по барабані.

Бу—бу—бу—бу!—говорить другий,—бу—бу—бу—бу!...

Чоло в мене ніби оловом налилося, тисне й розколюється череп. Але

так всі говорили, що особливої критики все ж не наводили. Видно було їм мене жаль. Так, що останні навіть стали виступати, захищаючи мене і стало за їх словами виходити, що все йде кругом шашнадцять... Звеселився вже я трошки, коли чую—якийсь молодий хлопчина взяв слово, і раптом як вогнем залю підпалив. Правдиво, але дуже твердо говорив. Дуже вже твердо. Так мені здавалось ніби вийшов він на сцену з якоюсь захищеною в серці силою. Ця сила ніби кипить в ньому і розпливається по всіх головах. От до нього багато говорили, а лише мало хто їх слухав. А як вийшов цей—слова в нього прості, зовсім прості, але ні одного слова зайвого! Що не скаже,—думка нова. І голос в нього особливий—як дзвін пішов по залі і всіх притягує кожним своїм словом. Тихо стало. Я повернувся до нього, дивлюсь—хто б це міг так говорити?

Бачу—з нашого цеху хлопець, молодий, і батька його знаю, на тому ж заводі працює. Завжди він мені здавався тихеньким, цей хлопчисько. Може тому, що я в комсомол мало коли заглядав. Стоїть він так, вигнувся вперед увесь, високий, широкоплечий. Голова велика, лоб великий, обличчя гарне, очі розумні такі, руки здорові, довгі.

Все розглядив поки він говорив.

— Я не згоден з тими висуваннями, які у нас іноді робляться—говорить.—Навіщо,—каже,—треба було товариша Серцова зразу на голову міськради висовувати? Це ж не легка справа, це треба спочатку навчитися в цеху, політику до дна зрозуміти, це ж треба вміти кожну ерунду зробити так, щоб знати в чому, як і для чого її робити треба. Знання,—говорить,—до міськради багато треба. Товариш Серцов може хорошим профуповноваженим був би. А тут йому важко. Ви от виступали всі і говорили, ходили, коло-навколо, а правди в очі сказати боялись. Тому ви більше чоловіка жалкуєте, ніж загальну справу. Для вас нехай тисячі людей сидять без керівництва хорошого, ви їх не жалкуєте, вам тільки керівника одного жалко. Сімейности,—говорить,—у нас ще багато, а революції від цього не легше. Над собою,—говорить,—працювати треба. Себе підняти. І до себе всіх людей підняти. А тов. Серцов не лише сам не піднявся, а ще й сам за масою плентається. І знаєте,—говорить,—що він, коли їздив на обстеження в район, то пропнячив там увесь час?

І справді, скажу я тобі, було таке. Поїхали ми в район, зупинилися в одного там в селі. Він до обіду горілки достав.—Для апетиту!—каже. Кожен із нас розуміє, що пити не можна, але так, якимось, не зручно про це голосно балакати. На трибуні воно ловко сказати про дурман і опіум, а тут, серед трьох чоловік, хіба що чудила який почне промови агітаційні розводити? Ач, мовляв, скажуть, знайшовся який сознательний...

І так думав кожний з нас про себе, що пити не можна, але не місце було агітувати і всі ми потроху випивали.

А потім пили в другого, а потім в третього, а потім прийшла телефонограма їхати назад. Ми виїхали, а голова нам вислав звіт навздогін через пошту.

Звідкіля про все це довідався цей хлопець—не знаю. Але тільки вразило воно всіх як громом.—Що воно за хлопець такий відшукався?—думаю. І кричу:

— Ну, винуват, правильно...

— ... Це його біда, а не вина. Це сила традицій, говорить, сила домашніх знайомств.

— Ми висунули Серцова як хорошу робочу постать!—кричить з президії секретар паркому (а він тільки що прийшов).

— От в цьому й біда, що за постать висунули. Ви за картинкою про людину судите. Товариша Серцова треба послати на курси, повчити, а висунути з заводу поки когось іншого, досвідченішого, бойовішого.

— Ну, вистачить! Серцов помилку свою визнав. Лежачого не б'ють, адже?

— Раніш не били, а тепер б'ють. Б'ють лежачого доти, доки він не встане і не почне працювати!

Сказав, як відрізав. Пішов, блідий такий. Теж, як я, дрижить. Держить руку на чолі і проводить потім по чуприні, ніби зачісує. Пройшов проходом аж до кінця залі і всі на нього оглядались.

Коли б він виступав був вранці, коли не було нікого стороннього, то я може б і нічого. Мені спочатку навіть подобалось, як він говорив. І голос у нього з грудей, звучний. А тільки як сказав він—навіщо, мовляв його висунули,—та при всіх, і жінка моя і сусіди в залі сиділи,—не витримав я. Кров в голову вдарила.

— Що, кажу, правдо то—правда. Помилки в мене єсть. Той, говорю, товариші, не помиляється, хто нічого не робить. Тобі коли двадцять-двадцять два роки є і то гаразд. Ти пішком під стіл ходив, коли я з гвинтівкою на фронті стояв. Поранений я, товариші. Кантужений. Ми в університетах і фабзавучах не вчилися, щоб різні освіти мати. Воно робітникові й не потрібно. Може й не дуже хитра моя голова, але за те пролетарська! І треба розуміти що говорити.

Тут мені оплески вжарили, у мене аж усмішка з'явилась і на душі стало легше. На цьому пленумі і обірвали. Пішли додому. У дверях, дивлюсь, стоїть цей хлопець і мій керівник справ.

— Правильно ви говорили. Не може ніколи робітник керувати. Треба притягти до керування стару інтелігенцію,—говорить це керівник справ, і оглядається.

Той повертається до нього, очі в нього стомлені, глибокі і говорить так хрипко.

— Цього я не говорив. Ви не путайте, товаришу. Я сказав, що треба брати самих найрозумніших робітників і висувати. Самих найздатніших. Хто над собою працює як слід. А Серцова—він дуже хороший чоловік,—але покищо вчитися треба. А таких чудес, як ви говорите, я не говорив. Захуйте їх вже лише для себе. Це за кордоном так пани говорять.

Керсправами мій зібгався весь, якимсь недобре усміхнувся й вийшов. Називає він себе колишнім вчителем, та говорили мені якимсь, що він із колишніх офіцерів. Перевірю я це і, коли... Сволота!

Але весь мій настрій хороший знову як рукою відняло. Правду ж він критик той говорив! Але обідно це для мене. Я ж нічим не винуватий, що мало знаю. Час мій був такий! До горлянки щось підійшло з грудей моїх і так стиснуло, так стиснуло...

— Ну, винуват, правильно...

— ... Це його біда, а не вина. Це сила традицій, говорить, сила домашніх знайомств.

— Ми висунули Серцова як хорошу робочу постать!—кричить з президії секретар паркому (а він тільки що прийшов).

— От в цьому й біда, що за постать висунули. Ви за картинкою про людину судите. Товариша Серцова треба послати на курси, повчити, а висунути з заводу поки когось іншого, досвідченішого, бойовішого.

— Ну, вистачить! Серцов помилку свою визнав. Лежачого не б'ють, адже?

— Раніш не били, а тепер б'ють. Б'ють лежачого доти, доки він не встане і не почне працювати!

Сказав, як відрізав. Пішов, блідий такий. Теж, як я, дрижить. Держить руку на чолі і проводить потім по чуприні, ніби зачісує. Пройшов проходом аж до кінця залі і всі на нього оглядались.

Коли б він виступав був вранці, коли не було нікого стороннього, то я може б і нічого. Мені спочатку навіть подобалось, як він говорив. І голос у нього з грудей, звучний. А тільки як сказав він—навіщо, мовляв його висунули,—та при всіх, і жінка моя і сусіди в залі сиділи,—не витримав я. Кров в голову вдарила.

— Що, кажу, правдо то—правда. Помилки в мене єсть. Той, говорю, товариші, не помиляється, хто нічого не робить. Тобі коли двадцять-двадцять два роки є і то гаразд. Ти пішком під стіл ходив, коли я з гвинтівкою на фронті стояв. Поранений я, товариші. Кантужений. Ми в університетах і фабзавучах не вчилися, щоб різні освіти мати. Воно робітникові й не потрібно. Може й не дуже хитра моя голова, але за те пролетарська! І треба розуміти що говорити.

Тут мені оплески вжарили, у мене аж усмішка з'явилась і на душі стало легше. На цьому пленумі і обірвали. Пішли додому. У дверях, дивлюсь, стоїть цей хлопець і мій керівник справ.

— Правильно ви говорили. Не може ніколи робітник керувати. Треба притягти до керування стару інтелігенцію,—говорить це керівник справ, і оглядається.

Той повертається до нього, очі в нього стомлені, глибокі і говорять так хрипко.

— Цього я не говорив. Ви не путайте, товаришу. Я сказав, що треба брати самих найрозумніших робітників і висувати. Самих найздатніших. Хто над собою працює як слід. А Серцова—він дуже хороший чоловік,—але покищо вчитися треба. А таких чудес, як ви говорите, я не говорив. Захуйте їх вже лише для себе. Це за кордоном так пани говорять.

Керсправами мій зібгався весь, якось недобре усміхнувся й вийшов. Називає він себе колишнім вчителем, та говорили мені якось, що він із колишніх офіцерів. Перевірю я це і, коли... Сволота!

Але весь мій настрій хороший знову як рукою відняло. Правду ж він критик той говорив! Але обідно це для мене. Я ж нічим не винуватий, що мало знаю. Час мій був такий! До горлянки щось підійшло з грудей моїх і так стиснуло, так стиснуло...

Вийшов на вулицю брудне, погане, зірочки

Гірко так мені. Вгадав, що говорив той вами. Потім одного й

Вже зовсім стала нтакий, дерев'яненийкий. П'ять... Сім... Вісім...

Другого дня відбу паркому вїхали на фракцію й підшукати кого б вибрати. Голова ла в неї і вона бовтає

В мене, власне, дакий собі, молодий. Нічтихий. Та тільки як лікажується обличчя й ру стоїть, голова велика, л Відомо, що більше люд більший красі все.

— Що, думаю, а х і молодий, видать, а г його теж старий башку дібрався. А що, думак заступником?

Воно б, поправді, в цеху, та і на весь за ніби раптом вийшла н ловних. Лише переді м проти він.

Приходять люди, в

А я хлип-хлип та й

А він все з'ясував

приходить.

А все до нього та він. В мене все нескла просто, зрозуміло і роє й нічого. А лише я, я помічає.

Потім став я зов сидить цей хлопчина

— Ми—не ми. Я—Стіл—не табуретка. С Олівець—не ручка. К

Потім вже не пам'

І от, треба б мен діло вперед погналі!

Вийшов на вулицю. Ніхто зі мною не йде. Сам я. Один. Небо таке брудне, погане, зірочка там з'явиться та й погасне—ніби сміється.

Гірко так мені. В голові стугонить. І знову всі до одного слова пригадав, що говорив той хлопець. Потім пригадав обличчя його і керсправами. Потім одного його. Потім одного керсправами.—Різниця!

Вже зовсім стала ніч. Завернув у завулок до себе додому. Паркан там такий, дерев'яненийкий. Я рукою по парканові. Одна дошка... Дві... Три... Пять... Сім... Вісім...

VII

Другого дня відбулися перевибори мого заступника. Члени бюро окрпаркому виїхали на хлібозаготівлі й оргвідділ доручив мені провести фракцію й підшукати кандидатуру. З ранку ще я задумався над тим, кого б вибрати. Голова була важка—от ніби хто налив мені живого срібла в неї і вона бовтається в усі боки і лупить по черепові.

В мене, власне, давно була на прикметі кандидатура. Хлопчина такий собі, молодий. Нічим, правда, особливим не відзначався, чесний, але тихий. Та тільки як ліг я з вечора в постіль, так переді мною знову показується обличчя й руки того критика. От ніби просто переді мною він стоїть, голова велика, лоб високий, широкоплечий сам, руки довгі, здорові. Відомо, що більше людина працює, то в нього в більшому розвиткові, в більшій красі все.

— Що, думаю, а хлопець він хоч і різкуватий, а голова, видать? Хоч і молодий, видать, а головою крутить не гірше, ніж руками? І батько його теж старий башкуватий. Книжки любив, так самоуком і до майстера дібрався. А що, думаю, коли б його, хлопця цього, та в міськраду моїм заступником?

Воно б, поправді, так і треба. Він, як я допитався, великий авторитет в цеху, та і на весь завод мав. Зразу якось піднявся і всі його побачили, ніби раптом вийшла на небо ясна зірочка. В комсомолі тепер один з головних. Лише переді мною ніби інша картина. Сиджу я в кабінеті, а навпроти він.

Приходять люди, вони до мене.

А я хлип-хлип та й заплутався.

А він все з'ясував і зробив як по-писаному, а потім ніхто до мене і не приходить.

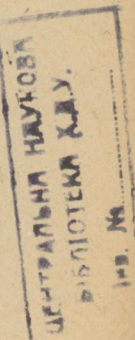
А все до нього та до нього. І ніби виступаємо ми з доповідями—я і він. В мене все нескладно, а в нього—як річка плине повноводна. І все просто, зрозуміло і розумно. «Треба розумних брати робітників». Воно ніби й нічого. А лише я, як свічка білого дня—ніхто мене поряд нього не помічає.

Потім став я зовсім засипати. І всяка юринда пішла снитись. Ніби сидить цей хлопчина і каже:

— Ми—не ми. Я—не ти. І я—не керсправами. Я сижу на табуретці. Стіл—не табуретка. Стіл—не ноги. Мої ноги під столом. Я сижу й пишу. Олівець—не ручка. Коржики роблять з тіста і масла...

Потім вже не пам'ятаю, що снилося, одним словом—всіляка юринда.

І от, треба б мені цього хлопця до себе помічником узяти—ми б так діло вперед погналі! О! Та, поправді скажу, не хотілося мені щоб зі

мною поряд сидів великий вумник. І так зупинився на старому. Він думаю, хоч і не великого розуму, але й не дурний. Середній чоловік був.

Зібралися всі до залі. Підходить до мене цей самий хлопець, що критикував, і дивиться мені просто в вічі. Я поглянув на нього трохи і одвів голову—незручно якось було на нього дивитись,—такі в нього ясні і суворі очі. От цього обличчя я не забуду все життя.

— Я, говорить, до вас... Ви, говорить, на мене не ображайтесь. Я це вчора до діла говорив... Як до діла краще...

— Та нічого,—кажу,—буває. Лише треба до старого пошану мати. І я говорю з ним так просто, а він мені в вічі дивиться і якось незручно мені все.

— Як ти дивишся на кандидатуру Тимошки Андрійченка? (Це прізвисько, значить, того хлопця, якого я собі в помічники намітив),—ми хочемо його в міськраду від комсомолу висунути.

Він зовсім суворий став, стиснув губи, чоло нахмутив, з хвилинку помовчав, і сказав:

— Коли хлопець буде над собою працювати, то й вправиться. А ми йому допоможемо.

Я йому тоді кажу:

— Та все одно, адже ліпшої кандидатури немає?..

Він тихо так кивнув головою і ще дужче став серйозним.

— Так,—каже.

І вийшов.

Він розумів, сучий син, по очах я його бачив, що розумів, що це я ніби номер такий витягнув—не зручно ж йому сказати про себе, що він ліпший, хоч і він і я про це знали. І тепер уже найдостойніший кандидат на заступника повинен був бути за мою кандидатуру. І якщо його самоте висунули б, обов'язково мусив був відмовитись.

Потім в двох уже сказали ми ту кандидатуру фракції пленуму і він, критик цей, був уже ніби моїм спільником. І на самій фракції були ліпші кандидатури, ніж Тиміш Андрійченко, але всі мовчали і погоджувались—хто ж скаже за себе, що він ліпший і що його треба обрати? Коли б я не запропонував відразу кандидатуру Андрійченка, то висунули б одразу декілька їх—на фракції хлопці всі були бідові. Але так, щоб над всіма виділитись і щоб його могли самі висунути був лише цей критик. Але він сам оголосив на фракції, що ліпшої кандидатури, ніж Андрійченко, так чи так не знайти. Та й то треба сказати, що любили всі цього хлопця та й заздрили йому дуже. Знаєш—поговорка така є, що вдалий хлопець дівчатам любий, а хлопцям,—як ніж в серце. І хоч він був, щонайліпшим, але раз сам сказав, що ліпшої кандидатури, ніж Андрійченко, нема, то всі зразу згодились. А інші зрозуміли по простоті своїй, що мабуть за рештою грішки водяться, їх фракція не висуває. Та й чим, власне, Андрійченко не хороший? Хлопець давно вже працює на заводі, чесний, хоч і тихий... Так встановили одну думку на фракції. А коли вийшли на пленум—там мало хто й думав, що й він може бути обраний. Дали ми пропонувати кандидатуру Андрійченка на пленумі цьому критикові. Він, видать, всім полюбився—міцний хлоп'яга,—значить йому можна вірити. Правда, виступив хтось з декількома кандидатурами, але

я ліпні кандидатури ніби недочув, а гірші самі поодпадали. І вийшло, що те, що я один задумав, хоч воно і не було найліпшим, ухвалив весь пленум.

VIII

Коли засідання зовсім закінчилося, поїхали ми на закладчину нового пароплаву. Народу зібралось там така тьма, що ледве ми протовпились до самого закладання. Коли автомобіль нас туди віз, я думав, що от, як приїду,—всі голови на мене обернуться—здрастуйте, мовляв, товаришу Серцов!..

М'яко так підкидав нас автомобіль. Заплющив я очі і став уявляти собі, як то буде все на закладчині. От з'являється мій автомобіль і всі обертаються на мене і шепчуть:

— Он товариш Серцов пішов, бачили товариша Серцова?

Нібито матері підіймають своїх дітей, а ті тягнуть до мене ручки. Потім бачу обличчя того критика. Він здоровкається і похитує головою. Зразу стало мені неприємно, думки розбіглися в усі кінці, все в очах потемніло і стало сірим. Потім пригадав, що ми помирилися з ним і знову стало легше.

А через кілька хвилин ми й приїхали. Ніхто на нас навіть не оглянувся. Підбігло кілька хлопчиків і сіло на підніжжі. Решта дивились на ста пелі. Став я поволі проштовхуватися. Обертаються, лаються.—Не лізте, говорять нахабою, громадянине.—Ех, думаю, через 10 хвилин, ти ж, падлюко, ура мені кричатимеш, а тепер дорогу заступаєш, не хочеш поступитися.

Проліз я, нарешті, до самих стапелів, на підвищення. Виліз нагору, оглянувся навколо—море людське. Голови, кашкети, хусточки, хто в капелюхах поприходив, насіння лузгають, хлопчики повилазили аж на самий дах елінгу, на дерріки і, як горобчики, дивляться відтіля вниз.

Вийшов я з членом уряду на трибуну, мене поволі розпізнали і стали в долоні плескати. За одними—інші і як сухий тріск пішов у повітрі.

Стали говорити промови. Кінчили. Потім почали закладувати перший кильовий аркуш.

У першій парі клепали: голова тресту і член уряду, які сюди із столиці із Харкова приїхали. Обидва вони були раніш зовсім іншого фаху і били раз по оправці, раз мимо, в повітря. Потім клепала друга пара: секретар паркому і голова окрвиконкому. Голова окрвиконкому бив нічого собі, він сам вийшов з шахтарів-забійників і навіть хлопці наші йому оплесків вжарили.

Після обох пар підправляли їхні роботи спеці клепальники. Видали їм на цей день спецодяг. Молотки відшлифували як срібло. Коли клепальники стали підправляти заклопки, так і пішов серед народу смішок,—наклепали, мовляв, відповідальні... А в третій парі вжарив я зі старим приятелем клепальником. Сам я за фахом—котельник, а котельник—все вмів. І клепати, і сверлити, і придружити, і підварити, він повинен і чеканку розуміти,—одним словом, бути на всі руки майстром. Як ударили ми з ним одну заклопку, другу та третю—аж задріжало навколо в повітрі.

— Браво, батьку Серцов!—кричать,—ай заправив!..

І з великим авторитетом повернувся я після того латання до міської ради.

А коли я йшов до автомобіля—зустрівся мені той критик—забув як його ім'я тобі сказати—звали його Андрій Мартінцев. І таке в мене до всіх почуття хороше стало, і до нього особливо, і так хорошо мені було від того, що ми з ним помирились вчора, ще здалеку став я йому усміхатися.

Він теж з якимсь дівчам іде і усміхається—то на мене погляне, то в землю, то в бік, то знову на мене. Порівнялися ми з ним, бере він руку під козирьок, а я зовсім по простому скидаю картуз і розкланююсь, і йому видать, хочеться показати до мене свою пошану—він знову бере рукою кепку свою і тоже скидає, незручно так. І усміхається просто,—хороша усмішка у нього така.

ІХ

Ну що тобі, дівко, сказати далі про мою роботу? Захотілося мені вивити тепер себе, показати, на що здатний Степан Дмитрович Серцов. Та трудно мені, говорю, прийшлося.

Раніш, в заводі, вибирали мене іноді делегатом від цеху. Хліба там у робітника нема, чи крупи нема, мануфактури, квартири,—пішов я до міста, обіклав усіх по матерньому, затребував—і доставив. А тут вже зовсім інше діло пішло. Усе, що було для роздавання—кінчилося і вимагати зараз не можна було. Не вимагати вже треба було, а самим на світ творити. А підіспіло завдання промисловість всю переробляти, сільське господарство колективізувати, пляни складати п'ятилітні. Куди це мені старому, дорогий товаришу! Пізно мені вже вчитися, не приймає цього всього мізок мій. Тут уже треба мати зовсім іншу голову. А мені й допомагати не було кому. Місто наше невеличке, коли й з'явиться якийсь до діла здатний робітник—його зразу в центр заберуть, а ми сидимо на бобах.

А я, знаєш, та й поділив комуністів на окружних та центральних. Центральний комуніст сидить на самому верху і все бачить—де правильно де неправильно і для всього дає правильні вказівки. А окружний комуніст—бачить менше і коли що надумає,—більше боїться помилитись, більше нерішучості має в міркуванні.

А чому це так—теж можу тобі з'ясувати. Раз—те, що центральний комуніст більше бачить, може зрівнювати де і що ліпше виходить, від чого більше користи. Два—що над ним уже нікого вище немає, як з'їзд. А з'їзд, звичайно, обговорить і підправить і покритикує і додасть, а все в основному ухвалить те, що надумали центральні комуністи. А вони краще все життя бачуть, більше правильності в їхніх думках і сміливості.

А окружний комуніст, хоч і бачить іноді, що тут нове щось треба завести, та не вірить, поперше, що нема ще нічого кращого в інших місцях, а подруге—не знає, як центр до цього поставиться. А що як центр висміє? А що як пожене з ганьбою, а що як в цих думках—ухил є?

Не можна такого сказати про всіх комуністів. Неправда це була б. А є ще, дівко, такі і в нас, їх чоловіка три було, і хоч часто ініціатива хороша з'являється в такого робітника, та боїться він її обнародувати. А потім дивиться—через рік вона вже йде з центру, як найправильніша.—Ех, думає,—коли б знаття завчасно!

Нерішучий через це такий окружний комуніст. Ініціативи боїться знизу. Хто ж його знає, яка це ініціатива?

Чому це, товаришко дорога?

Мартінцев сказав якось, що це від малого знання. Він же мені говорив на пленумі:

— Коли б знав більше, товариш Серцов партійну лінію, працював би над собою—він би не чекав на всі чужі вказівки, а сам у всьому давав би на основі лінії свій почин. Він сам би знав, що для держави нашої потрібно—адже від цього ж знання загального виходять і в центрі? А ви, говорить, «окружні мислителі» не вмієте та й не хочете від цих одних для всіх знань і лінії виходити. Ви більше, говорить, партійцям окремим готіві коритися, ніж партійній лінії.

Хто його знає,—може воно й так? Та напевно воно й так, тому що, іншого пояснення і сам я не придумаю. Скажу лише, що не розкачалась ще як слід наша братва.

Викликав мене після того пленуму секретар окрпаркому і сказав, що треба мені поїхати на центральні курси радянських робітників підучитися. Став і я всуриюз думати, як би мені підучитися. Поїхав на курси. Побув я на тих курсах півроку, побачив столицю, дечого нахватався, та з тим і приїхав. Мало я зовсім знав. А лише, як порівняюся я до заводських хлопців, то по різному виходить. Проти таких, як Мартінцев, я пішак, а проти тих, що рік тому ще були зі мною рівні, я далеко пішов уперед. І все частіше мені цей Мартінцев на очі став попадатися. Протоколи мені принесуть, читаю: ухвалили прийняти пропозицію тов. Мартінцева. Газету відкрию—читаю статтю товариша Мартінцева. І всі статті гострі і всі пропозиції—золото; і обідно стає, що все це від нього, знизу йде, а я лише записую та виконую.

На завод приїду,—на зібранні в президії Мартінцев. І знову найміцніше слово його. І таке, що обов'язково сказати треба було, ціну має. Інший—просто тріпло, борсається куди треба й не треба—так, щоб його всі бачили, а тут бачу, що він не може не говорити, це не йому, а всім потрібно. І все більше пропонує виробничих питань. І все це сам в своєму цеху робить, організовує, а потім пропонує зробити загальним.

Я став пригадувати якось, що цікавого ухвалили цього року і зробили міська рада, комсомол, завком, тосавіахем, клуби? І все це найновіше, найліпше було запропоновано товаришем Мартінцевим.

Що ж це трапилось? Мене було обрано на голову, мав повну владу керувати, але керував, виходить, не я? Виходить, що він, Андрюшка, всім керував? Його кругом були пропозиції, думки порозкидані, а я та й інші, тільки виконували, що він понавидував? І виходить, що він хазяїн, а не я?

Не один я, як вийшло, над цим думав. Приходили до мене й інші відповідальні робітники, приходив і секретар їхнього окружного комсомольського, та все з однією піснею.—Міцний, високого польоту хлопець, говорять. Дуже багато вимагає від усіх. Культури, бачиш, йому забажалося. В інтелігенти лізе. Чого йому більше за всіх треба? Кар'єру йому собі пробити треба, он як!

Неправильно він, секретар комсомолу, це сказав. Все, що пропонував

і організовував Мартінцев з партійної лінії випливало, в тому і сила була його. Бачив я, що неправильно так про нього говорити, але знаєш—слово, як насіння набубнявіле—розрослося в мізкові і все мені в іншому світі явилось. Ну й справді, чого він мотається, Андрюшка, з одного місця на друге? Чого йому скрізь треба? Чого він скрізь висовується, чого він такий кріпко розумний? Може він і громадською роботою займається не тому, що не може без неї, а просто бачить, що нею хороше займатися?

Потім, між іншим, його висунули кудись там по комсомольській лінії, здається в редакцію, попрацював він рік чи півтора і знову на завод пішов. Всім це чудним здалося. А тепер і зовсім стало чудним. Хлонцеві, здається, повна пошана була, дорога широка, так ні ж, пішов на завод. Чому?

— Це, Степане Дмитровичу, для того, щоб на краще місце вискочити,—каже мені секретар комсомольського окружкому.—То він був уже роботою зайнятий, а тепер знову готовий до висунання. Кар'єру хлопець б'є!

І зразу мені стало все таким поганим і цей хлопця Мартінцев таким гнусним, і всі його пропозиції—власнокорисними,—ненавиджу я, товаришко дорога, всією душею ненавиджу кар'єристів!

Може і власні заздрощі до цього підштовхували, тільки все, що робив він хорошого, здалося мені тепер ділом поганої мети.—Ах ти, гнида!—думаю я. Я ж тебе роздущу тепер! Як вошу погану, роздущу!

Коли б він непомітний який був, коли б це про іншого когось говорили—я б певно і уваги не звернув. Але цей надто високо став і дуже любив всіх обсмикувати. Тепер прийшла на нього пора. Спочатку ще я мав сумніви в тім, що Андрюшка—кар'єрист. А потім дедалі, то все ясніше почав я в це вірити і все мені стало здаватись в одному цьому світі. Відмовився якось він від навантаження одного—«нехай, каже нового когось висунуть, нехай вчиться». Добре, здається, говорив? А вже мені здається, що хлопець хоче звільнитися від зайвого, щоб бути на легкових і швидше вистрибнути на тепленьке містечко. Став він працювати в новому товаристві, сам його зорганізував. Здається, добре? А мені все в цьому показується, що хлопець хоче на з'їзд до центру поїхати, скоро ж бо з'їзд буде цього товариства. Тепер я знаю, що це лише мені з паперів було відомо про ці з'їзди і про все таке інше, але те чорне світло, яке в мені запалено було,—показувало мені все якраз в такому світі. І ходив я тоді як засліплений.

Якось зрізалися ми з ним жорстоко. Я з вечора трошки хильнув і не підготував всіх матеріалів до засідання пленуму. Дріб'язкові питання поставлено було, а серйозні, про стан місцевої промисловости, довелося знати. От він взяв слово порядком ведення та й розкришив мене за це. Все це було правильно, та коли раніш, як я ще його поважав, я терпів, то тепер відрізав йому в вічі просто:

— Чого ти кругом вперед рвешся, товаришу дорогий. Чого це ти виставляєш себе скрізь?

— Він кар'єру собі б'є!—кричить із залі якийсь то,—хіба не видно? Нема в нього нічого робітничого. То йому культуру подавай, то йому те

не так, то інше не так. Костюмчик з краваткою носить. Став надто розумний. Заінтелігентився! Робітникамі цього не треба!..

Здійнявся шум. Кричати всі почали. Одні—за, інші—проти. Весь завод—за нього. Я дзвоню, але тільки ніхто дзвінка не слухає і над усім гамором раптом сильний голос Мартінцева дзвенить. Встав він і дрижить від гніву.

— Коли не зміг Серцов підготувати матеріялів, то що ж Андрійченко там робить?

І пішов чистити.

— Я про діло кажу, а ви одразу про особи. У цьому велика різниця. Але користь від вашого галасу ні державі, ні вам. А хто язичком сильно витріпує, тому й підрізати можна. Це ми можемо. Це ми зробимо.

І сів.

— Що ж ти про Андрійченка говориш? Ти ж сам його на пленумі пропонував?—говорю я так, щоб натякнути, що от, мовляв, на його місце Мартінцев лізе. Пам'ятаю я, як то Мартінцев кандидатуру Андрійченка пропонував. Мартінцев сидить блідий, дивиться так мені прямо в вічі і кусає губи. Не зміг я йому в очі його ясні дивитися.

Виступили делегати заводу, підтримали його і таки відклали ми засідання. І тут таки на його вийшло. І ще дужче від цього здійнялася в мені лють.

Коли всі виходили, біля мене зібрались різні робітники відповідальні. Один з них, котрий в редакції його старшим був, і каже:

— Дарма ви на Мартінцева говорите. Це ж хороший хлопець!

— Ви,—кажу я,—обережніше з цим хлопцем. Він щось той.. Він бо ліпше за себе хай турбується, ніж за всіх. Це наше діло за всіх турбуватися, тому—нас на це обрано.

Нічого я не міг певного сказати за нього і ніхто нічого поганого про нього на факті не міг сказати. І всі хто зі мною говорили тоді, були про Мартінцева найкращої думки.

Та тільки знаєш ти, товаришко, інший наш народець?.. Сам він хорошої думки, а начальство раз незадоволене—значить уже тут щонебудь є. Багато ще таких є: І вже суворіше пішли з хлопцем поводитися. Раніш цілими годинами з ним стояли, розмовляли—тепер сухо так поздоровкаються й підуть. «Гідеш, гадають, начальству наперекір, ще й сам потрапиш в немилосердя. Затиснуть кудинебудь, сукиного сина, а то коситись почнуть, ходу не дадуть».

Ось так скаже «окружний мислитель» який відносно того, що «ліній» треба мати проти якогось хлопця, а такі «ікачі» зразу за цю лінію хапаються. «Ікачі», товаришко дорога, це ті, хто ікає перед начальством. У пісочці якийсь я такого бачив. Самі вони вважають хлопця за найкращу людину, але якщо так говорить окружний мислитель—значить так і треба. А потім і самі звикають до цього і здається їм, що вони й самі щось знають нехороше. Іди потім і доводь, що ти не верблюд!

І я так, просто, в повітря, кинув ці слова, а вони, як закон пішли. Я лише слово, сумнів кинув, а вони в діло його пустили. Мартінцев десь там запізнівся тричі,—навантажений хлопець до чортів—і тут тобі враз вислали ухвалу—виключити його. А самі ж і по десять раз запізнявалися.

Суворо так стали з ним поводитись. Ніякого заохочення ні за що, затирали просто стали. Здається,—що хлопець зробив такого нехорошого,—саме хороше! А вони... Глянь же, який ще в нас єсть народ!

І на комсомол це перекинулось. Новенькі комсомольці на нього дивилися, як на бога, а які постарші, партійці вже, в курсі всіх справ, ті теж з насмішками стали, з натяками. Коли б він був непомітним хлопцем, тоді б нічого, а то майже на руках його носили. «Мартінцев говорив, та Мартінцев робив...» Дівчатка танули просто—Андрюша, мовляв!.. Видний собою хлопець був. Одне слово—сонце молоде над всіма стояло, а раптом нагнали хмари, вони закрили його і всі зразу побачили на ньому темні плями.

Х

Отже живем, значить, можем. Закінчив я тоді курси, багато став помічати такого, чого попереду ніяк не бачив і не думав.

Що я раніше був? Особливо до революції? Відпрацював я свій час—десять годин у нас тоді працювали, зморився, пішов додому, їсти хочеться? Сідаю, їм. Гуляти хочеться? Гуляти піду. З бабою пожартувати? І це є. Не вигадував я нічого, а робив те, до чого була охота та на що грошей вистачало. І не думав я,—що хорошо це, чи ні.

Ніколи я, між іншим, спеціально не думав, що от, мовляв, робітник і чимсь то відзначаюся від іншого. Знав, звичайно, що пани були—бив я цих панів в революцію, сама знаєш за що, але тільки не думав я раніше, що може бути особливе життя якесь, відмінне від того, яким я жив—хіба що більше такого повинно бути, що в мене є, або краще ніж у мене є? І в бій ходив за те, щоб жити ліпше, ніж раніш, щоб не давати панам прожити мого трудового поту. І от тепер до всього в мене стала доходити глибока свідомість, на все я став оглядатися.

Майже ніколи раніше я не думав спеціально, що я—робітник, з робітничої класи. Само собою це розумілося. А тепер всі навколо, на зібраннях, у газетах, у журналах, книжках—давайте будем робити по-робітничому. В нього, мовляв, робоча мова. Яке, кажуть у нього робітниче лице. Треба, кажуть, мати робочий підход. В нього, кажуть, робочі звички.

А що значить робити по-робітничому? І яке в робітника мусить бути обличчя? І які у робітника є звички? І який у робітника мусить бути підхід?

От, брат ти мой, товаришко хороша, ще від тієї зустрічі з жінкою, над чим я почав думати.

Усе, що я раніше говорив, було більше від серця. Коли скажу—хай живе радянська влада!—то справді хотів це сказати і аж дрижав від цих слів. А тепер уже знаю, де хорошо буде це промовити, в якому місці, в яких обставинах. Коли б хто мені віч-на-віч сказав тепер «хай живе радянська влада»,—я б висміяв його. Або глянув на нього, як на чудака. І не тому зовсім, що не за радянську я владу. Ні, товаришко дорога, кров'ю моєю вона вимучена. А просто розум у мене подвійний став. Один думає і говорить, а другий слухає й перевіряє—оце, мовляв, хороше, чи погано? Сурйозним це іншим здається, чи смішним? Таким став мій розум після курсів.

І от, дивлюсь я за своїми хлопцями, які вони є. Зовсім по-новому все це здалось мені, дорога товаришко. Справді, були, є ці робітничі звички. Справді, є такі. Вони, товаришко хороша, ще від старого часу позалишалися. Правда, що вони були робітничими та правильно ще й те, що від деяких з них шкода йде. Велика шкода. Я, скажім, лаюся. Робітнича це звичка? Так, звичайно,—робітнича. А потрібно це нам? Користь яка від цього? Ніхто тут не скаже так. Я, скажімо, випиваю. Не миюся як слід. І це було раніш. А кому від цього легше? Ми ж тепер головні в країні, товаришко дорога, ми взяли владу в свої руки світ новий будувати і нам це ні до чого.

Я, скажімо, малописьменний. І справді, був раніше робітник малописьменним. Та кому ж тепер від цього користь?

«Культури в нас мало, товариш Серцов, і не хочете ви за неї боротися, зі свідомістю не хочете: коли б вона була у вас—легче було б вам виходити з загальної партійної лінії»...

А правильно ж сказав Мартінцев? Владу взяли. Будувати хочемо. Дуже добре! Учитись для цього треба?

Ти от слухаєш мене, товаришко, та думаєш: до чого це старий хилить? А скоро довідаєшся, який стосунок має це до мого оповідання.

Бачила ти, як на завод приходять з міста деякі партійні інтелігенти? Раніше я на це не звертав ніякої уваги. А тепер дуже зайнято мені стало за ними стежити. Намагаються вони щонайбудніше одягнутися. Краватку геть скидають. Працює людина в місті, в чистій кімнаті, а приходять на завод,—руки в нього чомусь забруднені. Там сидить в кабінеті, в кріслі, а прийде сюди—норовить на стіл залізати. Сам він людина культурна, та йому ніколи дурницями й займатися, а тут—на кожному слові—матюки. Для чого це?

За найгіршим часто вони плетуться, товаришко, масу відсталу наслідують, а не за собою, до себе її тягнуть. Не всі, звичайно. Багато є таких, які ніби—дуби—здійнялися розумом від землі і стоять високо і не опускаються вниз, а тягнуть за собою догори, до сонця ближче. Та мало ще таких є. Робітник лається тому, що звичка стара в нього є, нехороша. А другий інтелігент партійний лається йому наслідуючи. І мало того, що самі наслідують—молодь нашу псують, товаришко. Виходить якийсь хлоп'яга перший раз на трибуну. Звичайно—робить і говорить не так, як іноді хоче, а як серце велить. От не думає, а просто поговорить і робить. Носа там утре, плюне біля трибуни на килимчик. Він цього й не помічає, а інтелігентик, який помітить, та й в газетку:

— Просто, мовляв, так говорив, неграмотно, по робочому, шмаркався по своїй простоті в рукав. Робітничок, мовляв, Ох, ах!

А хлопча бачить, що не лають його за те, що він досі неписьменний, лається, шмаркається в руку, п'є, а хвалять,—і вже з повною свідомістю починає це робити. Йому б за книжки, йому б за культуру, за хороше щось—адже він хазяїн? Оці інтелігентики йому співають про це кожного дня, а він думає, що й так хороший, що його за дурні вихватки цінують, до газети про це пишуть. І псують так молодь хорошу таку. Їм же керувати світом цілим доведеться, а вони не грамоту вчать, а в руку шмаркаються!

Але скажу я вам, що ось цей Мартінцев забіг надто вперед всіх і чудним для людей здається. Не такий, як усі. Ніби чужий. Адже от, як що навіть вас спитають—кому ви більше ласки віддасте—хлопцеві розвиненішому чи розвиненому менше, то що скажете? От і ви кажете, що напевне тому, хто менше, бо ж це так прийнято. Бо розвинений заводський хлопець, не дурніший тепер, ніж інший освічений чоловік, а йому, освіченому іноді це неприємно. І так ось багато говорять. А труда ж великого докладено тим, хто більше розвинений, поки культури він домігся! Ночами може не спав. Цінувати б його за це, на руках носити, а до нього навпаки, всякий намагається якнайсуворіше—відкіля, мовляв, він такий вумник? Він, мовляв, до себе уваги не потрібує? З ним можна абияк поводитись—витримає

А хто не хоче працювати над своєю головою, з ним так і панькаються.—Ах, мовляв, «просто від варстату»... Яка мовляв, безпосередня натура!...

Не хочеться, мовляв, бачити такому інтелігентикові, що хлопець-робітник є розумний чоловік. Все б то, щоб чудив він простенькою мовою, та носа в руку шмаркав, а він буде його розуму навчати. І псують так хороших хлопців.

У комсомолі, в нашому місті, назви різні пішли. Це, мовляв, «робочий парень», а це—просто робітник. Але я вам скажу, що «робочий парень»—це той, хто палець об палець не вдарить, щоб розумово догори піти. А просто робітник—той, який б'ється за грамоту, як риба об лід, а йому не підтримка, а насміювання.—Грамотій, мовляв! У інтелігенти лізе! Не робітничче, мовляв, це діло!

«Робочий парень» ходить, дується навмисне, хрипить басом, лається, хоча вже й знає, що в цьому нічого хорошого нема. А інший в цей час працює над собою, та до нього недовір'я,—що, мовляв, це за людина? А він справді задачу свою зрозумів. Справді на хазяїна держави готується. А до нього всі з підозрою,—тому,—незвичайний він! Не такий, як усі!

От така ж історія вийшла і в нас із Андрушею Мартінцевим, та мало хто це зрозумів. Не розумів і я його, що він за чоловік. Два місяці минуло і от прийшов він до мене і лишив свого листа, а в ньому—оповідання ціле.—Прочитай, каже, товаришу Серцов, і зрозумій, зрозумій, каже мене! Мука, каже, в мене від недовір'я і слів ваших неправдивих. Бачив я, каже, недавно «Горе от ума» і раптом почув, що це на інший лад про мене мова йде. Не зрозуміли її, цієї п'єси багато. А в мене вона всю душу перевернула. Я, говорить, не можу більше так!

І коли прочитав я все—зрозумів, товаришко моя хороша, сам зрозумів, якого хлопця ми мучили, на кого плювали ми, голову яку держали в кайданах. Та, що вже там води розводити, читай, товаришко, сама!

Старий передав мені великий пакет з рукописом. Я підсіла ближче до ліхтаря і почала читати.

(Далі буде).

ВАСИЛЬ БОБИНСЬКИЙ —

сучасний революційний поет пригнобленої Західної України, один з активних діячів, організаторів і творців пролетарського літературного руху на Західній Україні.

Народився 1898 року у м. Кристинополі в Галиччині. Батько його залізничний сторож. Вчився в гімназії у Львові й Відні.

Від 1922 року співробітничав у революційній робітничо-селянській пресі Західної України. За цю працю відсиджує 1926 року п'ять місяців у польській тюрмі, де написав поему „Смерть Франка“, нагороджену премією на конкурсі НКО УСРР до X роковин Жовтневої революції. Від 1927 року редагує пролетарський літературний журнал „Вікна“, що його так старанно щомісячно львівська прокуратура та цензура „прикрашає“ голими сторінками з написами: „сховфіковано“ та витягами з протоколів конфіскації на кожній першій сторінці. На ці роки припадає низка теоретично-критичних і полемічних праць по боротьбі з фашистівською літературою. Зокрема викриття фашистівської методології Донцова — „Лавдетом у чиряк“.

Нестерпні цензурні умови фашистівської диктатури, виснажене працею і тюрмою здоров'я змушує Бобинського емігрувати до радянської України і з літа 1930 року він проживає в Харкові.

Член ВУСППу та „Західної України“.

Працює над циклом творів на західно-українські теми й, почасти вростаючи в нове життя будованого соціалізму, переходить до нової тематики.

Від модерністичних шукань, що знаходились під сильним впливом естетичної „Молодої музи“ та символістів, у процесі активної праці в революційному русі переходить Бобинський на чимраз чіткіші ідеологічні позиції у своїй поетичній творчості. Останні твори: цикл „Три портрети“, „Яськи пана маршала“ („Стрільниця“), пише поеми: „Вогонь“ і „Лекція географії“. Має збірки віршів: „В притворі храму“, „Тайна танцю“, „Ніч кохання“, „Смерть Франка“ (вид. на Зах. Укр.). „Поезії“ (1930, ДВУ). „Смерть Франка“ (1931, „РУХ“).

КАСАРНЯНА БАЛЯДА

Із циклю „Стрільниці“

Тихо!
Змовч там мені, смердюху.
Тихо—кажу вам. Хавку заткни.
Пан капраль вам сьогодні—
— Чуєте ви?
скаже байку до сну.
Ну, вдався і слухай!
Це було десять років тому.
Ах, то були величаві, прекрасні роки!
Наш був Київ.
А потім більшовики
взяли Київ.
І ми відступали додому.
Ах, часи то були прекрасні!
Наш ескадрон щодня робив рейд.
Скільки гусей, що пацят,
а качок,
а курей!
Коротко—
кожний з нас плавав,
сказати б
у маслі.
Та була там, у них,
одна сірчиста холера.
Називався Буденний.
Чистий—кажу вам—чорт!
Йшов перед нами, за нами, боками—
ну, просто ескорт.
Трясли перед ним штанами
навіть пани офіцери.
Так ми вкінці опинились під Львовом.
Битва була.
Нас втіляли в піхоту.
В бою
заняли ми бравурним атакoм їх лінію.
Окопались.
Притихло.
Стріляєм.

Ждем.
Кури ловим.
З'їхали в наше село
генерал і полковник.
В хатці на краї села
примістили дивізії штаб.
Кажуть нам коні кормити
хлопським вівсом,
бо висхли, як схаб.
Щось то буде—міркуєм.
І то незадовго.
А тимчасом на нас
ввесь день з того боку
злива гарматнів.
Іритується штаб.
Артилерію мали ті дранці:
все грим-бум-хряп!—
вбили зорця нам,
що сидів на дзвіниці, як око,
розстропили вщент гніздо кулеметне,
обстріляли батарею,
вбили одинадцять шкап,
врешті, чорти,
пристрілявшись достометне,
другого дня—трарах!
просто
в хату, де штаб!
Тут побачили всі, пане дзею,
що то не жарти.
А один,
таке миршавеньке, скоцюрблене,
як на біду,
львовське дзецко, обронець Львова,—
вибух:
до чарта!
я—не я буду, як не дійду!
І дійшов!

Нюхцював, нишпорив і лазив і шни-
рив—

і знайшов. По двох днях
прибіга до мого капітана,

б'є в дах:

Є шпик більшовицький!

Де?

В хлопа. Четверте подвір'я.
Тут пан капітан:

Десять хлопців! Бігцем!

І сам перед нами!

Марш-марш! Обступили подвір'я.

До того: Веди!

А він, як по шнурі: Ідїть сюди!

До пивниці. Кольбою—стук!

Загуло.

Під землею підлога і яма.

З хати вирвався зойк,

голосіння страшне господині.

Хлоп стояв в середині подвір'я.

Мовчав.

Тільки страшно поблід.

А ми вже знайшли

піском засипаний вхід,

відвалили й наставили вниз карабіни.

Вийшов. Холера—хлопище!

Високий, кремезний—окара!

Пан капітан закричав:

Руки вверх!

Руки вверх!

Але той ні мур-мур!

Очі впреласті впер

в капітана

й на нього ішов, як та хмара...

Раптом—руку в кобуру.

Наган!

І хто знає, щоб сталося.

Міг піти в могиливіську губернію

наш капітан,

якби шкут той, що все це відкрив,
не стрелив.

Рука захиталась,

пальці розпружились—

впав на травичку наган...

В льоху знайшли телефон.

Дріт біг до їх батерій.

Хлопка і хлоп носили йому звістки.

Носили у яму сніданки, обіди, вечері.

Це й підгледів той шкут!

А самі ж то—голодняки!

Ну, був допит.

В шпика

взнати гасло хотіли,

щоби—буцімто він—

з голотою поговорить.

Але стерво завзяте: хоч били їх,

били!—

ані пари вам з уст,

затялося, хоч вмири, мовчить!

Потім їх засудили.

Ну, ясно, на розстріл.

Але наш фельдкурат—

от, моровий, кажу вам, був хлоп!

Пану полковнику думку підсунув,

щоб

ту фрайдацію з ними

зробить не так просто.

Ранок. Сонце підбилось.

Пташки в гайку співають.

До наших окопів зігнали

дивитись

ціле село.

Річка внизу між фронтами

блищить, як скло.

Дивно нам.

Більшовики не стріляють.

Віз торохтить.

На возі—та хамка—мужлайка.

І хлопець. Був хлопець ще. Десять

літ.

Притулився до матері. Очі ж—

жаринки.

Поблід.

Біля них наш сержант.

В губі цигарка.

В руці нагайка.

Другий віз торохтить.

Приглядаємось всі з горбочка:

Придивляємось: що за біс?

Є ескорт, є погонич, є коні, є віз.

Арештантів нема.

Лише

дві величезні бочки.

Прискакали пани офіцери.

Коники грають.

Є з панами і наш курат.

Я казав вам вже—то був хлоп-хват!
Вколо тихо: більшовики не стріляють.
Викладати товар!

— впаив наказ пана сержанта.

Бачу:

бочки вгорі цалівками забиті навхрест.

Всередині ж,

зтригіблені, як той пес,

обидва арештанти.

Як вояки підняли бочки

і пішли за сержантом—

із бодні

нагло—мов вдарили в дзвін—

залунали слова. Комуніст—це був
він!

вперше промовив:

Повстаньте гнані й голодні!..

Так могутньо

звучали і кликали ті слова,

ті забиті в труну слова арештанта,

начеб враз ожила

ця віками невільна земля

і дітей своїх закликала:

Повстаньте!

Повстаньте!

Повстаньте!

Але ті не повстали.

Стояли

і слухали кпин офіцерів

і масних заласних фельдкураторових
кпин.

Тільки жінка бліда

била тім'ям у жердки драбин

ритмом набухлих до лоску

розпачних істерик.

Тільки ахнули раз,

тільки вдарили в руки з беззями,

як бочки

по м'якій морожині

по збочі

помчалися

вниз,

наче кинуті

з рук великанів дітей

дві величезні крашанки,—

Покотились геть-геть і лягли поруч
себе

наче спряглись.

Так лежали там тихо,

неначе дві міни, дві бомби,

що,

куди б не упали,

б'ють тільки в ворожий фронт,

що в них

серце людей горить негасно як

льонт,

що покору вогнем перетоплює

в бунту ромби.

І здавалось:

ось-ось ожнуть

і покотяться вгору на нас тут,

затолочать золочених жевжиків гурт,

завихрять, завирують

землі полум'яний нурт,

світ весь скованих сил

піднімуть

на окупи в наступ!

І тоді у мені—

наче хтось шкаралупу якусь розлу-
пав би,

наче бочку таку, як ці дві,

горішинку з солодким ядерцем в
нутрі.

Шкаралупа опала—

лишилось ядерце правди.

Дехто каже: я пес.

Так, я раб. Тим то й пес. А псу

треба дбати про панську ласку.

Я й затискую зуби й ношу

на лиці свою рабську маску.

Але, правда?, що я й одного

з вас так дійсно, на правду, не скрив-
див.

Покричу, погрожу гострим словом —

тай тільки всього.

Не знайдете такого, щоб бив би.

Запитаєте може, чого я служу?

А куди ж

безпритульний, невчений підеш ти?

Тут

хоч декому з вас розкажу

все те. Ви ж вже дошукуйтесь решти.

Так ті бодні там

німо жахливо лежали.

Та даремне напружував мозок курат.

Тихо лежав перед нами
ровів більшовицьких ряд.
Тихо лежав. Більшовики не стріляли.
Тоді упала команда:

«По окопах! Ставати в шері!»
«Сальвами по бочках!»

Загримотіли кріси.
Ехом озвались мовчазні досі ліси.
Змовкли пташки. Але міряли лиш
офіцери.

Як втихали постріли
й тиша знов наставала,—
вітер у наш бік

з мовчазних окопів ніс
лісню жалоби без плачу, без сліз,
могутні, врочисті слова:

«Ви жертвою впали»...

Харків, серпень 1931 р.

Правда, ще я вам забув про жінку.
Йй присудили сто буків.

Поров
той сам шкут.

Не скінчив. Нагло верескнув: «Кров!»
Нешасна вродила під буками
мертву дитинку.

Мабуть ви вірите в те,
що я тоді не стріляв.

Що по тому зо мною було—довго
казати.

І знаю—не треба й питать
—ви не зрадите,
що я вам розказав.

Ну, хлоп'ята.

Можете спать, якщо можете спати.

„Закінчити поворот лицем до ударника на
всьому фронті—таке завдання ВОАП, РАП, всіх
марксіських літературознавських сил у другому
році призову“.

(З відозви ВОАП, РАП, ВДПС, ОГІЗ
до річниці призову).

ХОДИТЬ ПРИВИД...

І ви ще ходите спокійно вулицями
і носите портфелями пачки—
райдужно задруковані значки,
покриті цифрами, рисками, колісцями—
з сафе в сафе, в контори, в кишені,
в пухкі долоні шлюбних і кокоток,
скобочете, як шовком, ніжний дотик,
і мрієте вдоволені й втішні
про кругевропні рейди й перегони
струнких і граціозних лімузин,
про пахощі парфум і тіл,
що розганяють сплін,
про пристрасні у будуарах стони,
про далечінь злотистих рівієр,
про казкове затишшя сліпінг-карів,
про льот нічний до осяйних
і раз-у-раз нових ганґарів,
про безупинне чергування все нових химер?
А він же тут! А він же є між вами!
Він—тихий і чуйний, як нічний птах.
Він ходить поміж вами вулицями,
він своїм зором невидимі волоконця скрізь протяг.
Це він сьогодні вам,
як їхали кудись, в трамваї,
на ногу наступив і вибачивсь: пардон!
Волося в його золотисто-блонд,
і він—неначе трошечки кульгає.
А завтра в його крок стрункий, міцний,
і на чолі гадючкою волосся чорне..
Чого, чого він тільки зором не обгорне!
Він—тихий і як нічний птах—чуйний..
Він все безіменний. І він—мільйоніменний.
Він служить бідним всім. Його ніхто не зна.
У серці в його жар отруйний і надхненний:
там переливається любов покривджених, міцна й грізна.
Він діловитий бізнесмен,
з фактурами й фрахтами,
в погоні за жучком святоїванським кон'юнктур,
довозить елегантними, зручними валізками
тонколистий тоннаж літератур...

Він сторожкий. Ану ж десь нерозкритий провок?
То ж часом, як за ним вже шнирить гончий лист,
ім'я його—одне з мільйона—віднаходить певний сховок,
поруч імен графів, на аркушах готельних лист *).

Тоді у постелі м'якій

тоне, як камінь в воду,

і висипляє всю безсонницю і неспокій

аж геть до самого споду.

Буває—олов'яною вагою натягнувши м'язи,

доставивши на місце черенки,

стає за кашту зразу

і ниже пізно в ніч рядки—рядки

надхненної бунтарської відозви,

де запальний, як кров, червоний гнів

сплітається з глибоковрізним розумом

і з поистрастю вогнів;

а вранці—із портфелем під пахою

іде—а там пахучі фарбою листки:

іде; часом мисливські вітруни—шпики

падуть на слід, і він їх водить за собою,

як в пралісі ззір гнаний хижака,

мотаючи, заплутуючи кроки,

п'яніючи од гри, ва банچه, аж поки

нирне десь у товпу і дасть щасливо драпака.

Тоді, як вечір кухлі молошні

над землею теплою завіситься,

в листі про це знайдуться фрази дві

до далекої товаришки Раїси...

Він тихий і чуйний, як нічний птах,

він ходить невідомий поміж вами.

Він безіменний. Він з мільйон іменами.

Він—посвята, він—порив, любов. Він—жах.

Волосся в його золотисто-блонд,

або як ворон чорне—як коли буває.

Це він сьогодні вам, як їхали в трамваї,

на ногу наступив і вибачивсь: пардон!

Та ви його не визнаєте ніколи—

не визнаєте й тоді, як гончії Хорті

з тріумфом, з насолодою, поволи

на славному позорищі до вас його будуть вести.

Бо він—всюдипрístupний і невстежний,

він—мільйонголовий і один!

Він—як світ могутній і безмежний,

він—безіменний, що має мільйон імен.

*)

Часами—тижнями не мож по-людськи переспати—
ніч в ніч за місто дві години до копиць іди.
Бо крім двох чи трьох ніхто не сміє знати, що в місті—ти.

С. ГРИГОР'ІВ (ОМНУ)

Плякат „Чорна наша“

С. ГРИГОР'ІВ (ОММУ)

„Ганьба прогульників“

ДІВЧИНА З ВИСЕЛКА

... А з того часу, як в голову прийшла нова думка, Настя менше думала про перебудову виселка, про Стюпчине кохання й мандоліну, про великі яскраві вогні, які так потрібні виселкові, про кліюб, що може бути поруч будинку чоботаря Дубкіна, тому, що це в «центрі» і ще тому, що там є напівзруйнована хата. Ці мрії вже давно вона носить з собою. Мрії про новий виселок нічкю особливо яскраві: кліюб, молодь, а Стюпка зовсім тверезий прає на мандоліні. І нехай він гидкий для неї, а його гра здорово все ж таки за серце бере.

Але нова думка настирливо відігнала всі останні. Власне, не нова, про це вона думає давно, себто мріє, але інколи, тому, що в здійснення цієї мрії не вірила. І лише з минулого тижня, з того вечора, коли голова фаб-завкому, в центральному кліюбі, на тлі великої голови Сталіна, говорив за економічний ефект пропозиції Ломова, Ларкіна й інших, говорив про значіння робітничої пропезиції, вона яскраво уявляла собі формочки на то-чильному камені. Ця думка стала настирливою.

І незрозуміло було для неї і не вірилось їй, що до цього додумалась вона, а не хтось інший, хоча б майстер.

Значить до точильного каменю приладнати формочку, залежно від форми стінок. Отвір формочок має випускати тільки відполіроване скло. Формочки рухає загальний мотор, бо ж проведено з'єднання і після кожного повороту виходитиме відполіроване скло. Готове скло ловиш лівою рукою знизу, правою кидаєш інше.

І більше не потрібно буде держати його в руках по 2—3 хвилини, калічити собі пальці і байдуже дивитись на кров, що сочиться крізь мокрі спец-рукавиці.

Замість сотень за день, будуть тисячі. Те саме і з точильною Фаль-кова.

Не вірила собі,—невже вона таке придумала. І це може здійснитись.

На глухому виселку вечори довгі, моторошні. Лихтарі старі, одинокі...

Вечорами Настя особливо гостро, до болю відчуває свою самотність. На стіні вузької кімнати довга тінь її довгої постаті. Каштанове волосся, недбало зібране гребінем, падає на очі. В очах її: або нудьга виселка, або жвавість фабрики.

Настя сіла на ліжко і слухала цокання годинника-ходунця. Поруч портрет Леніна; він у білій сорочці з самов'язом і, як здавалося Насті, по-своєму, по ленінському пильно дивиться на життя в цій кімнаті. На стіні висить святкова сукня з вишитою на грудях трояндою. Сукня загорнена в простирadlo. А на столі «Політшкола комсомольця». Її хлопці затагли в

початковий гурток поточної політики, як «позапартійну масу» і дали книжку. Гурток Настя відвідує ретельно, хоч більше мовчить і боїться, що їй дадуть питання. Книжку вона читає вихідними днями і записує до зошита відповіді на питання.

До цього ж зошита, особливо старанно, записує пісні про дівчат, що гуляють. Дуже до вподоби вони їй.

Подобається їй кіноартистка, портрет якої висить над ліжком і в якій очі ніби в Насті; в них теж ніби нудьга.

Але все ж таки кіноартистка хороша, а Настя ні.

І любить Настю один лише Стьопка, але ось до нього ніяк не тягне.

Сурмили заводські гудки. Настя глянула на ходунець і побачила, що вона сидить уже кілька годин.

Друга зміна скінчила—подумала вона, живо роздяглась, натягла ковдру через голову і знову про те саме... про формочки... От як би бути нисьменнішою, сміливішою.

А ніч на виселку глибока. Солодко спиться. Не спалось тільки Стьопці. Другий день п'є, другий день не робить. Мати вже знає ці «приступи», це безперервне чотириденне пияцтво. Нічого не говорить йому, немов не помічає.

Тепер вона сама.

Стьопка повільно, по півсклянки наливає собі й собаці, собака нюхає і йде геть, а він тягне зі склянки, наливає ще і все доливає склянку собаці.

— Пий, собако!—раптом несподівано заревів він.

Собака подивився на нього, не розуміючи.

Він дуже любить Стьопку, але не любить горілки.—Навіщо чипляти?

— Кажу тобі, пий сука! Душу залить треба!.. Собачу!

Схилив голову. Молоде веснянкувате обличчя зовсім перекривилось. З під шапки безладно виповзало чи то рудувате, чи то просто безфарбне волосся.

Встав, але зараз же й сів на стілець.

— Чуєш, собаня, йдем на вулицю, душа стала важка!.. Ух!.. Яка важка! Душно їй, йдем провітрим її!

Встав.

— Ну? Кому кажу?.. Марш вперед!

Цього разу собака не огинався. Чому б і не піти?

Низького зросту, широкоплечий, в потертій, розстібненій шкірянці з відкритими грудьми, пішов за ним.

Тиша на виселку дика, моторошна тиша.

— Ех! Браточки, налейте мене проклятую!..

Чи дійшла пісня-поклик до кожного висельчанина, але до Насті дійшла. Вона завжди ждала її.

Коли Стьопка був тверезий, він дивився на неї рудими очима спідлоба дивився сердито й мовчав. Коли був п'яний вивертав і витрушував, наче кишеню, душу під вікном у неї.

Настю під ковдрою пройняла ніби лихоманка.

Стьопка наближався. Собака, чи то щоб підтримати друга, або може

криві вулички, грязюка непролазна, тьмяні лихтарі нагнали смуток,—завив. Степан упав.

— Душу больную я водкою залью...

— Є—єх!..

А між тим, Настя цю пісню любила. Жалісна вона і до самого серця дошкуляє.

— Введь все равно, моя жизнь поламатая,

— Все равно я тебе не разлюблю...

— Це мене—з жахом подумала Настя.

У вікно, що поряд, хтось обережно стукнув. Стюпка помилився. Так буває. Але собака знає Настині вікно і пронизливо завив.

— Тут, значить, кажеш?.. Можливо!.. і навіть дуже м-м-можливо—погодивсь Стюпка.

Він притулив чоло до холодної шибки і торкався до неї губами

— Настусю, вийди до мене. Хоч одним оком тебе зустрію.

— Виходь же Настусю. Чи довго будеш мучити?

Степан заплакав. Крізь скло віконниці пройшла його біль. Насті жаль його, єх як жаль, але він гидкий для неї. У-у-у який гидкий.

У довгій кімнатці,—смуток нудотний, Гіотик газової лампи освітлює невеличке місце.

До світанку ще далеко.

І все це таке відоме. Цьому багато років. Як тільки вийшла з дитбудинку, зразу на виселок. І Стюпка зараз же рудими очима «встрелив».

Фабричне подвір'я було ще порожнє. Вартовий запитав:—Чого так рано? Але відповіді не вимагав, а продовжував ходити на відстані п'яти кроків.

Настя механічно прочитала велику вивіску: «Перша державна окулярна фабрика ім. Ворошилова». Читала її не раз, а взагалі,—Настя мала звичку читати всі вивіски. В фабзавкомі було світло, напевне там хтось сидів. Настя пішла до цеху. Її точильня стояла в кінці цеху; Фалькова—в другому кінці. Ось до цих точильних каменів повинна торкатись стальна формочка. Вона безперервно крутиться, лівою рукою скло ловиш, правою кидаєш інше. Настя ще раз обійшла цех, ще раз все уявила собі. Скільки б вона це скла відполірувала і кров би із пальців не бігла.

Вона широко здивувалась, що ця думка прийшла в голову їй, а не комусь іншому. Написати б про це і подати до комісії. Тільки ось, пише вона погано, не вийде. Коли б знала скільки знає Арська, Ларкін, Борисов, тоді б точно вираховувала б, написала б...

— Про що це ти думаєш, Насте?

Вусатий майстер привітно посміхнувся.

— То так, Петровичу, взагалі.

Цехи наповнювались швидко. До Насті підійшла штампувальниця Арська. На її, завжди серйозному, обличчі, завжди, коли вона підходила до Насті, з'являлась тепла усмішка.

— Про що це він?

— Запитував що думаю.

— Ну?

— Ну що ж, ні про що. Так просто!

Настя уявила собі, як на неї подивиться фабрика, кожен робітник і Арська...

Настя щиро і міцно любила Арську. Хоча спочатку й ненавиділа за те, що бачила в ній «учену й інтелігентку». Порівнювала її до себе, знижувала себе. Але Арська, виявилось, хороший товариш. Часто говорила й розпитувала Настю про життя, безліч разів старалася відгонити нудьгу. Інколи вона ставилась до Насті по материнському, хоча були вони одних років. Арська розуміла, що Настя не все довіряє їй, через те, що вона Арська не живе на виселку, через те, що вона студентка, говорить не Настиним жаргоном, а літературною мовою. Арська відчувала, що треба б розказати Насті про свого батька візника, про те, що в сім'ї багато малих дітей і великих бешкетів, а звіти готує вона ніччю, під п'яне хрюпіння батька. Все розповісти цій дівчині з виселка.

Але Арська не любить говорити про це. Фабрика любила Арську, навіть більше, — дорожила нею. Полюбила й Настя, коли взнала, що Арська може сміятись, може говорити тихо, сховавши руки в кешені і схиливши голову. Нарешті, може розуміти сум дівчини з виселка, уважно слухати про Стюпку, про пісні, що беруть за серце, спогади про дитбудинок і нагадування про те, що їй, Насті, скоро 20 років. Як багато!

— Пускай мотор!

Майстер штампувального—Жгутов Петро Петрович, з постійною добродушною посмішкою, якимось урочисто вимовляє це «пускай мотор».

Коли загуде мотор, у точильні булькає вода, клацає точильний камінь. Всі мовчки, настирливо працюють. Арська штампує. Настирлива вона в роботі, як і в навчанні, як і в усіх своїх ділах. Думає тільки про луску, що виходить з її рук готовою для лютувальника. Лютувальник веде облік браку після Арської.

Арська направляє лист заліза прямо.

Коли проскочить—брак. Так усе.

В кінці цеху,—Настя, як завжди, в мокрому фартусі, держить у руках скло. Камінь крутиться швидко, але скло полірується повільно. Що ж, у руках... То з одного то з другого пальця ллється кров. Але це теж так звично, так непомітно. Вода булькає і сміється... Каламутна вода...

... І ось до точильні проведено формочки. Раз крутнулось на повну силу і—скло. Затримки більше у них немає. Більше робітники збірного не обступають точильні і не співчують: «Хоч і робить швидко, а скел не вистачає. Доводиться чекати». Ні, більше не будуть ждати.

Може розказати Арській? Може зараз написати до комісії...

А раптом скажуть: «тов. Максименкова, вашої пропозиції здійснити не можна».

Або: «Нераціонально»!

Вона опустить очі, набере в руки скла і буде тоді над нею сміятись навіть каламутна вода. Буде так нити всередині.

— Давай скло!—закричали зі збірного цеху.

— Есть!

За коробкою коробку спускають вниз. Скла йдуть. Десятки, сотні. Саме

гаряча пора—пора передавання скел. Скло до скла, в коробки і спускають вниз. Пальці мерехтять перед очима. І нічого більше не існує, крім бажання скоріше подати коробки, крім покрику зі збірного—«скло»!..

Цілий тиждень Стьопка не пив. Цілий тиждень робив, а у вихідний день грав на мандоліні до глибокої ночі

Му-ж напйо-ц-ца,

Подірьоц-ц-ца

Жена віноват-т-т-ая...

Почула Настя йдучи з другої зміни додому. Падав сніг. Лягав на небруківані вулиці виселка.

Біля Стьопчиного вікна зупинилась. Коли він грає—значить не п'яний. А як вона любить його гру, лоскотливе «пйоц-ц-ца, па-дірьо-ц-ц-ца». Закрила очі, щоб не бачити де стоїть, а в уяві все ясне таке. І Стьопка й не Стьопка, і виселок—не виселок.

Почали примерзати ноги. Пішла. Завтра вихідна. Можна не поспішати.

Вдома взялась чистити свою й так чисту шерстяну сукню з трояндою на грудях. Мимохить подумала: Ада Арська такої сукні не носить.

Та й взагалі хоч вони й люблять одне одного, але щоб так у кіно, то Ада з нею не пішла б; у неї й товаришки після роботи інші. І з ними вона кинула ходити, а у Насті подруги: Маруся, що з дитбудинку. Живе вона тепер біля заводу з Гришкою Дубовим, ходить вагітна. Б'є її Гришка, а сам гуляє з дівчатами, бігає на Кайдак. Та ще Санька,—безробітна. За лівкарбованця першому-ліпшому. Так і прозвали виселчанські парубки «полтинник». Правда, з нею Настя ніби й не ладить, але все ж жаль її... Хоч і весела, та голодна!.. Робити не хоче. Пропаща! Ну, а її, Настю, теж жде життя з Стьопкою, бо і їй вже скоро двадцять, а там і рахувати буде ніколи. Не дівувати ж їй. Доведеться за Стьопку йти. На виселку вже всі баби говорять, що її пора вже давно пройшла. А хазяйка так і сказала: «дивись, не засиджуйся, а то потім і Стьопки не буде».

Неспокій полонив серце дівчини. Але ось, подумала з біллю, Ада не така, вона немов би про це і не думає... Та, що й казати, не всі на виробництві однакові...

З'їла оселедця, випила кухоль води і заснула. Другого дня ранком вона старанно прибрала кімнату, нарядилась в сукню з трояндою на грудях і пішла до цербкоопу купити дешевого, пахучого мила.

В непроглядний морок Настиних висельчанських буднів зрідка вривався яскравий промінь—формочка.

І вже дорогою із цербкоопу, з пахучим милом, їй прийшла нова свіжа думка. Цей день вихідний видався безконечно довгим тому, що вирішила: як тільки прийде на фабрику, зараз же до майстра і йому все розкаже.

У нього розпитає, порадиться, він допоможе... Навіть в гості до Марусі, сьогодні, не пішла через те, що не втерпить розкаже їй. А бува раптом майстер посміхнеться, або може нахмуриться і скаже: «цього зробити не можна, товаришко Максименкова».

Ніччю цех залитий вогнями, велично-гордий. Ніччю мотор гуде виразніше і відчуваєш себе великою силою, невід'ємною частиною цеху.

Дівчина з глухого виселка, вдень баб'ячого, ніччю моторошного, відчувала себе невід'ємною від цього шуму, від цієї точильні.

Груди здіймалися високо, серце билось чіткіше й зовсім була непомітною кров, що просмоктувалась крізь потріскані спецрукавиці.

Коли пронизливий дзвоник сповістив про закінчення роботи і робітники метушливо бігли до кранів мити руки, Настя все стояла біля точильні. Цех порожнів. Майстер пішов до своєї конторки. Вона відважно пішла за ним. Він крутив цигарку і, не глянувши на неї, запитав, як завжди, добродушно:

— Що доброго скажеш, Насте?

Вона сіла. В цій людині вона відчувала підтримку. Їй здавалось, що його прокурені вуса, темнувата лисина, вищерблені зуби, насмішкуваті очі,—обіцяли їй допомогти.

— Петре Петровичу. Я хотіла в вас спитати поради в одній справі. Думаю я про неї давно. І тоді, коли я запитувала, теж думала, не взагалі, а про це. Це в мене таке, як би сказати... пропозиція.

Настя недоречно посміхнулась.

— Ну, да. Так і є, як у клубі казали, робітнича пропозиція. Щоб не соромитись, так я оце до вас звертаюсь, допомогти треба мені... Обміркувати з вами хочу.

— Можна, чого ж? А про що саме?

— Про формочки до точильні. От ходімо, Петре Петровичу, я вам покажу, як це в мене в голові виходить.

— Ага? Ну, добре, йдем!

Але він не підвівся, а прислинював язиком цигарку. Закурив, подивився на неї.

— Значить ти, Насте, пропозицію даєш?.. Робітничу пропозицію? Молодець, одержиш премію.

— Так премія то інше, окреме, а я думаю, щоб замість одного скла, п'ять зробить і... без крові. Ходімте покажу.

Жгутов заліз в козушок, насунув низько шапку, зібравсь іти.

— Ладно, підемо!

Настя метушилась по цеху, показуючи йому, що треба провести від трансмісії передачу до точильні і приладнати формочки, в нижній отвір яких можна пропускати відполіроване скло.

Одну передачу до її точильні, а другу в інший кінець цеху до точильні Фалькова.

Жгутов задумавсь. Вона перестала бігати. Зупинилась біля своєї точильні і дивилась на каламутну воду.

— Ладно, я обміркую—нарешті сказав майстер,—завтра скажу.

А вже на вулиці думав:—«Чорт візьми! От здорово. Головне, не складно все, додуматись тільки. А економічний ефект—будь левен! Премійка, ой-ой! От дівчина! А ніби про це й не думала, хоча й робить з чортячою силою.

Ніч у Насті безконечно довга, повна сподіванок. Не спалось. Все переміниться, все життя. Як вона не знала. А вода в «підвалі» буде булькати бурхливіше і веселіше. Вона любить ритмічне булькання. В цій воді розчинено якусь каплю крові з якого то пальця.

Ранок був заспаний, вогкий...

Відлига. З усіх труб і дахів капає одноманітно, нудно.

Настя поспішала на фабрику швидше, ніж коли. Ботинки не по нозі, великі, забризкали панчохи і пальто.

І як завжди, вона прийшла рано. Кілька чоловіка сиділо в збірному, хтось говорив у монтажному, штампувальний був пустий.

Настя пішла до конторки майстра. Незабаром про це визнають всі.

Особливою несподіванкою буде це для Арської.

Настя зачинила за собою двері і прихилилась до дверей.

Жугов одягався в слесовку.

— Петро Петрович!

— Ага, він сам й є,—Петро Петрович. Здорова, товариш Максименкова.—Одяг піджак.

— Ви мені сказали... скажіть!..

— Сказав, скажу. Можна. Сідай... Знажить должен тобі, поперше, сказати, що ти молодець дівчина. Хвалю за це... Значить за те, що ти, ну, як би сказати, болієш за виробництво. Так. Зрозуміло? От!.. Ну, щодо пропозиції, то про це скажу таке...

Він нагнувся до неї, дихаючи на неї махорочною перепаллю і пахом вищерблених зубів.

— Пропозиції цієї перевести в життя не можна. Зрозуміла.

— Ні—тихо сказала вона.

— Ну, от—продовжував він, немов і не чув цього «ні».—Обміркував я це з усіх боків, не можна. Подавай до комісії. Але повинен сказати, що даремно. Не можна цього зробити.

... І потім, коли в каламутній воді відбивалось її обличчя, коли мотор гуркотів, вода ритмічно булькала, Настю душила образа і, головне, вона не зрозуміла чому саме не можна «перевести в життя» її пропозиції?

«Може розповісти Арській? Ні! Нащо соромити себе. Адже, майстер певно знає». Відчула глибоку образу.

Арська запитала Настю:—чому завжди нудьга?

— Та так, не по собі—була відповідь і з'являлась роблена усмішка.

— Чому б не розповісти, не поділитись зі мною, скільки питаю, а ти...

Довга павза. Арська стояла коло дверей цеху, заховавши руки в кишені пальта й дивилась кудись на подвір'я, з якого виходила друга зміна. Настя стояла навпроти й кусала губи.

— Знаєш що, Ада?—повільно розтягуючи, заговорила вона—не можу я з тобою ділитись. От якось не можу, різні ми дуже.

Соромно мені.

Вдома Арська застала батька, спав з перепоею. На столі стояли брудні тарілки, чадів примус. На її столі було розкидано книжки. Юшкою хтось залив її блок-нота, з цитатами для доповіді й виписками із Вольфсона «Діалектичний матеріалізм».

Ада худорлявенька, висока, скорчилась на каналі і здавалась зовсім дитиною. Оточення завжди гнітило її. Постійне бажання—щоб батько нічю не прокинувся, стало звичкою. Коли приходили хлопці, вона заставляла говорити їх тихенько: через те, що прокинуться діти, підіймуть крик, про-

кинеться батько—стане матюкатись і поб'є посуд. Байдужа мати повернеться на другий бік, почухає спину, щось пробурмотить і буде спати. Вона звикла, тому й байдужа.

... А разом з тим,—«ми з тобою такі різні» і це так. Настя права. Між нами один тільки... бльок-нот.

А між тим це не правильно думала Ада.

Так не повинно бути. Коли Настя загрузла, її треба витягти. Адже, вона теж змогла б працювати і вчитись. Адже винна не лише Настя, винен колектив, винна вона—Ада.

За дверима хтось метушився.

Не батько часом? Ада прислухалась. Стало тихо.

І знову постала думка-мрія про комуну, давня мрія. Ще з двору донісся тупіт кроків. Хтось обережно постукав. Прийшли: Ларкін, Цвіткова, Борисов і Фальков. Ада тихо й радісно привіталась. Посадила хлопців на своє ліжко.

— Тільки ж тихо, товариші. Добре, що прийшли, дуже добре.

... Цього вечора вирішено було зорганізувати комуну і взяти до неї Настю.

— Ми справді не помічаємо багатьох гарних товаришів—погодились хлопці—або забуваємо за них.

А ночі на виселку, як і колись, моторошні.

Стьопка знову запив; підходив під вікно, як завше, матюкався і плакав. Одного разу прийшла до Насті його мати.

— Насте! Степан до смерти хворий, піди до нього. Спокою не дає, все марить і тебе зове.

— Не піду! Ніяких справ я з вашим Степаном не маю!

Мати зі злости аж дрижала. Задирилива поза, руки назад, обличчя скривлене.

— Як не підеш?.. Сука ти після цього! Це ж він, бігаючи за тобою зхорів, під твоїм же вікном в грязюці підібрали, а ти ще?.. Де твоя совість? За тобою парень сохне... Може за допомогою тебе він би людиною став? А ти кидаєшся! Думаєш хлопець тепер дешевинка. Еге, бачили ми, як до тебе липнуть!.. Кидаєшся. Тут на виселку всі дівчата пішли заміж шіснадцяти років. Мені двадцять років було, то уже Степан матюкався вмів, а ти все ще дівка. Сид!

Мати сіла і поправила хустку.

— А святих тепер немає! Забувай! Манастирі позакривали та й за черниць я не ручусь. От і ти не видержиш, дівка гаряча, тільки замість того, щоб воно по-людському вийшло, по-сімейному, в тебе це по-собачому виходить. Дівчину обдурити кожен радий!

Настя занурилась обличчям у подушку: Матері здалось, що вона плаче. Десь там, далеко, за великими грудьми зм'якло серце.

— Ну, гаразд, не скривдити хочу, просто на розум навести... Слухай. Насте! Піди рідна, ось хустка.

Настя накинула хустку і перша вийшла з кімнати.

А Стьопка лежав розкинувшись, розкрившись, з закритими очима.

— Підійди ж до нього!—говорила мати.—Сідай!

Настя послухала. Від нього несло потом. Вогкий, з трохи скривленим ротом, в кутках його позасихала слина,—він був їй огидний.

Вона здригнулась від думки, що може бути з ним близька.

Відкривши очі, він довго, незрозуміло вдивлявся їй в обличчя, все ширше розтуляючи очі.

— Насте, ти?.. Настусю—потягнувся до неї Стьопка.

Вона мовчки дивилась у бік.

— Ти прийшла, Настусю? Хіба прийшла?—повертався він—ну, пожалій мене хоч раз, хоч один.

Вона поклала руку на вогкий, вузький лоб.

Почалась друга половина квітня. За півтора місяці багато стерлось, багато дечого здрібніло. Настя до Стьопки більше не ходила. Він довго після хвороби не пив. Мати його ще приходила їй доказувати, що «парнями тепер не розкидаються», «дефіцитні вони», але Настя вперто мовчала.

Були й радісні хвилини. Це коли приходила Санька. Настя порівнювала два життя і залишилась задоволеною. Вона, Настя, вийшла з дитбудинку на фабрику, а Санька на вулицю. Звихнулась...

— Хіба заробиш—говорила Санька—коли не обдуриш?

Настя уникала довгих розмов з нею, давала їй хліб та оселедець і та йшла. Буйна на вулиці, вона у Насті була спокійнішою. Брала хліб, оселедець і бігла до кондитерської. На печиво йшли всі її полтиники. Вдоволенна була Настя, коли порівнювала себе з Марусею. Ну сімейне життя. Гриша хоч і не п'є, а все ж б'є. Завжди сердитий. В стінгазеті скарикатурили за систематичні спізнєння,—на Марусі злість виливав. Ударники сміються, що темпи його «ладаном пахнуть»—теж Маруся винна. А вчорами на Кайдаки з дівчатами бігає. І Настя була задоволена, що вона живе не так, як Маруся й Санька.

Але коли на обрії з'явилися: Арська, Ломов, Цвіткова зі збірного, Лордова з лютувального, Борисов—повіяло чимсь новим... Вони легко говорять на зборах, всі вчаться, у них стільки спільного...

І через те вона не розповідає Аді за себе.

Стьопка був похмурий. Матері сказав: «коли не піде за мене—заріжу, заріжу через те, що люблю, розумієте?»

Він знову запив і знов розм'як, цілував собаку, поломав мандоліну і співав про «жисть проклятую».

А дні такі одноманітні—думала Настя—хоч би прокинутись і побачити себе в іншому місці.

Все одно де, але в іншому!..

Точильні переставляли вночі і з'єднали спільною передачею. Одна йшла ліворуч, друга—праворуч.

Точильні в центрі цеху.

— Пропозиція Жгутова—чула Настя.

Було весело серед станків, шуму більше. Незабаром на фабриці рознеслось, що комісія прийняла нову пропозицію Жгутова.

— Ну й пропозиція—говорили робітники.

А за два тижні:

Навколо точильні зібрались всі. Спроба. Спершу скло кидав у формочки сам Жгутів, а потім наказав Насті. Форми різні: на довганівські скла, шоферські, лускові...

Настя стала коло точильні, опустила скло в формочку...

— Пускай!

— Есть!

Настя зловила скло і кинула друге.

І так боляче було всередині, і такий великий балабук застряв у горлі... Хронометраж рахував хвилини. Після кожного повороту випадало скло.

Але це ж її формочки, її... Тільки ось про перестановку точильень не думала.

— Досить!—урочисто висловив задоволено майстер. Директор, голова завкому та інженер тиснули йому руку. Всі похвально посміхались.

Настя дивилась на всіх, якимось безглуздо усміхалась, її душили сабози. Тиснула в руці невідполіроване скло, яке невправилась вкинути, бо майстер сказав «досить».

Скло різало пальці, але вона не відчувала. Ніким не помічена вона вибігла з цеху і пробігши фабричне подвір'я, повне квітневими калюжами, направила погляд далеко, далеко на свій виселок. Очі були повні сліз, а ніч квітнева повна вітру, шумів, струмків.

В годину ночі виселок глухий, занедбаний, навіває жах.

Собачка, ну, ідьом!.. зі мною... Ідьом до неї!

Із рук Насті випало скло, про яке вона забула. Вона бігла прямо... до Стьопки.

П'яного, як завше спітнілого, вона обняла, замазавши йому обличчя кров'ю; пригорнулась і плакала на весь виселок.

Більше, ніж раніше, замкнулась у собі Настя. На фабрику приходила люта, а коли ловила на собі погляд Арської, намагалась непомітно відвернутись.

Арська взяла на себе завдання залучити Настю до комуні, але вирішила не говорити їй, доки все владнає.

Наслідком довгих, настирливих шукань, одержала квартиру на Настіному виселку, поруч з чоботарем Дубкіним, де Настя думала влаштувати клуб.

Питанням організації комуні десяти ударників займалось бюро комсомольського осередку.

В комуну вступило десять кращих: Арська, Ломов, Глодов, Цвіткова, Ларкін, Лордова, Борисов, Воронов, Шишкін і Максименкова.

Але Настя про це ще нічого не знала.

До неї зачастив Стьопка, тягнувся до її обличчя мокрими губами. Гонити його вона не наважувалась, бо боялась—Стьопка хуліган. Вона була для нього неприязною, він був для неї до болю гидкий й не вірилось, що вона змогла його обняти, після чого він почав вчашати. Його мати розповідала сусідам своє незадоволення:

Дівка то вона нічого, й поведження як і слід, видно не пом'ята, але сорочок в неї немає, сукня є одна пристойна, та що то з трояндою. І ліжко скрипить. Сиділа, знаю... Ніжки до столу немає, до стінки приставлений стоїть, а на середині може й не стоятиме.

— Настусю, ніжна ти моя—припадав не п'яний, але на підпитку Стюпка,—хочу тебе, баба ти первий сорт!

Вирішили за два дні переїжджати на нову квартиру. Ада Арська щаслива, з виглядом переможця йшла до точильні.

Їй хотілось говорити про комуну довго, довго. Розказати, як zorganizували, як будуть жити і як все перемениться для неї, Насті. Але Аді не було часу, вона поспішала до інституту.

— Настя, знаєш що?—скидаючи халат і загадково посміхаючись, говорила вона. Ти мене хоч і не запрохуєш до себе, але я прийду. Настя не зрозуміла.

— Навіщо сміятись?

Арська, як завжди, відкинула назад голову, випнувши трубкою губи.

— Ну цього не думала почути від тебе. Даремно ти, Насте, в цьому бачиш насмішку. Навпаки, ти уникаєш—мене. Адже правда?

Настя схилила голову. Замість відповіді тихо сказала:

— Прийди Ада хоч раз до мене, хоч і далеко до мене. І враз бадьоріше:

— Поїдеш третім номером до останньої зупинки, там встанеш, підеш прямо. На виселку запитаєш Максименкову Настю, кожна собака покаже.

Настя довго прибирала кімнату, виходила в коридор для того, щоб відкрити двері й увияти собі, яке вражіння зробить це оточення на Аду.

І Ада прийшла. Швидко роздяглась, навіть капці скинула і забралась на ліжко.

— Бачиш, повні води набрала, порвані капці. А ноги в мене хворі.

Ясноволоса дівчина внесла в цю кімнату нове, свіже. Її ніщо не здивувало в цій кімнаті, вона вже це сподівалась бачити в дівчини з виселку.

Ада й тепер думала про те, що слова Насті до образи правдиві. Да, вони робітниця одного цеху, члени одної сім'ї і дуже різні.

Дівчата нагріли чай і говорили про все. Настю заповонила безмірна радість. Любов дівчат буває дуже міцною, теплою...

— Думаю, добре мені так—говорила Настя,—думаєш не знаю, що дівчата живуть по-іншому, не так погано. Читаю інколи он ту книжку, що ти дала, і все, заздрю тобі, Цвітковій... Жаль стає себе, коли згадаю, що заміж піду, чоловік спершу помне, а потім поб'є. Ех, як жаль себе!

Була ніч. Дош дріботів по покрівлі. Арська лежала і слухала Настю, дош...

А потім говорила: про себе, про комуну. Довго говорила. Насті не врилось спочатку. Вона з товаришами, в комуні, разом жити, учитись... І тут на виселку Стюпка не наважеться її займати.

Про комуну взнала вся фабрика. Сьогодні, після роботи, перебираються на нову квартиру. У Насті цілий день трусились руки; вона посміхалась до каламутної води в «підвалі» точильні, кидала скло зверху, ловила знизу.

— Он як, говорили робітники—спільна шамовка, все спільне. Здорово!..

Після зміни комунари поїхали на виселок, на нову квартиру. Дівчата

мили підлогу, хлопці носили воду. Дітвора ще зранку заглядала у вікна. Виселок не пізнав напівзруйнованої хати, про яку вже дуже давно говорила Настя Аді, що добре б було під клюб.

Ось про цю хату й заговорила Ада в міськраді, коли їм сказала «квартирі, товариші, немає, доведеться почекати».

— І хату на виселку відвоювали.

Висельчани зацікавились комунарами і тим, що Настя з ними.

Сміх, спів, в порожніх ще кімнатах були надто лункі. Особливо тепло поставились всі до Насті.

Вирішено було завтра, після лекцій, перевозити речі.

— Товариші, стійте,—раптом, несподівано заявила Настя. Знаєте що? Формочки придумала я.

— Що?

— Я!

— Що—що?

Настя поспішно розповіла все, хвилюючись.

Більш не сміялись. Переглянулись. Хтось сказав «Та-а-а-ак!

Другого дня про це взнала фабрика, кожен куточок її.

— От так історійка буде з майстром—говорили робітники. От тобі й премійка! Хотів темну дівчину обманути.

Перевезли речі. Діти заглядали в вікна і дивились, як обставляли кімнати й вішали портрети.

У Насті від радості застряло щось в горлі: трусилися коліна. Так буває. А виселок здавався таким близьким, рідним. Цього дня Стьопка був не п'яний. Він був сердитий і твердо вирішив—«підріжу».

Коли стемніло, він почав ходити кругом та біля хати комуні, його помітила Настя. Серце її гучно застукало. Настя схилила голову, збентежено й тихо сказала:

— Товариші, у нас тут є один парень, хуліган. Ада зрозуміла, що мова про Стьопку, але не знала, що хоче Настя:

— Він п'є—додала Настя.

«Може він за допомогою тебе людиною стане»—пригадала вона слова його матері і продовжувала:

— Жаль парня. Із нього може теж людина бу...

Ада підскочила. Вона зрозуміла.

— Ти що, його до нас хочеш. Давай, Ребята! Із хулігана зробимо ударника-комсомольця. Він катальник, ребята, на петровському.

— Давай! Давай!

— Клич! Давай!

Настя вийшла на вулицю. Побачила Стьопку з перекошеними очима і посміхнулась до нього. Вона думала, що він підійде ближче.

Він не підходив.

— Стьопко, іди сюди!

Він живо підійшов до неї.

Вона відчинила двері до хати.

— Зайди до нас, Стьопка!

Стьопка хвилину думав і потім несміливо зайшов до хати.